

ANLIK

İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi

**II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'sinde
De-Kemalizasyonun Tarihsel Zemini**
Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç

"Yeni Türkiye"de Dekemalizasyon
Dr. Rer. Soc. Burak Gümüş

De-Kemalizasyon Üzerine
Deniz Yüce

Kimsesizlerin Kimsesi Olmak
Muharrem Anıl

**Kemalizmin Apollonik ve Dionizyak Bağlamda
İncelenmesi**
Erol Özgür Abanoz

Dış Politikada Neler Oluyor?
Ahmet Yavuz Gürler

Kartaca Roma İkilemi
Erol Özgür Abanoz

Aşk-ı Memnu
Çağlar Kuzlukluoğlu

**Çin Ekonomisi'nin Türkiye
Üzerindeki Etkileri**
Aykut Can Kızıdoğan

**Röportaj: Johann Hari -
Kaybolan Bağlar**
Özge İpek Esen

ANLIK

İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi

Mart-Nisan-Mayıs 2021 / Sayı 18

İki ayda bir çıkar.

anlikdergisi.com

Künye

Genel Yayın Yönetmeni:
Deniz YÜCE

İdari İşler Kurulu Başkanı:
Muharrem ANIL

Yayın Kurulu:
Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ
Deniz YÜCE
Doğacan BAŞARAN
Muharrem ANIL
Dr. H. Tolga ARSLAN
Çağlar KUZLUKLUOĞLU

Ankara Temsilcisi:
İpek ESEN

İstanbul Temsilcisi:
Berkay SEZER

Redaksiyon:
Beyza Selen ÇAVUŞ

Dizgi:
Furkan KAYABAŞI

İçindekiler

- 03** Sunuş
- 04** II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'sinde De-Kemalizasyonun Tarihsel Zemini
Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç
- 10** "Yeni Türkiye"de Dekemalizasyon
Dr. Rer. Soc. Burak Gümüş
- 17** De-Kemalizasyon Üzerine
Deniz Yüce
- 19** Kimsesizlerin Kimsesi Olmak
Muharrem Anıl
- 24** Kemalizmin Apollonik ve Diyonizyak Bağlamda İncelenmesi
Erol Özgür Abanoz
- 27** Dış Politikada Neler Oluyor?
Ahmet Yavuz Gürler
- 30** Kartaca Roma İkilemi
Erol Özgür Abanoz
- 33** Aşk-ı Memnu
Çağlar Kuzlukluoğlu
- 36** Çin Ekonomisi'nin Türkiye Üzerindeki Etkileri
Aykut Can Kızıdoğan
- 39** Röportaj: Johann Hari - Kaybolan Bağlar
Özge İpek Esen

/anlikdergisi

Sunuş

Deniz YÜCE
Genel Yayın Yönetmeni

Anlık Dergisi'nin bu sayıdaki dosya konusu "De-Kemalizasyon". Önceki sayımızdaki "Post-Kemalizm" ve "Neo-Kemalizm" konularıyla bir bütünlük oluşturuyor. Sürecin tarihsel geçmişini Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç'in "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiyesi'nde De-Kemalizasyonun Tarihsel Zemini" başlıklı yazısından okuyacaksınız. Dr. Rer. Soc. Burak Gümüş'ün "Yeni Türkiye'de Dekemalizasyon yazısı ise süreci tamamlayıcı bir nitelik taşıyor. Önceki sayıdaki yazımı tamamlamak amacıyla bendeniz konuyla alakalı kısa bir yazı kaleme aldım, tarihsel süreçten ziyade kavramsal açıklama yapmaya çalıştım. Muharrem Anıl, "Kimsesizlerin Kimsesi Olmak" yazısıyla başlattığı düşünce serisine önemli bir yazı daha ekledi. Dergimizin bu sayısında bir başka kavramsal bakış Erol Özgür Abanoz'un kaleminden "Kemalizmin Apollonik ve Diyonizyak Bağlamda İncelenmesi" başlığıyla çıktı. Dış politikayla ilgili olarak da Ahmet Yavuz Gürler son gelişmeleri değerlendirdi. Sosyal bilimlerin ve sosyal bilimcilerin bir eleştirisi niteliğinde okunabilecek "Kartaca – Roma İkilemi" Erol Özgür Abanoz'un bu sayımızda yer alan bir diğer yazısı. Çağlar Kuzlukluoğlu "Aşk-ı Memnu" yazısıyla katkı sunarken "Çin Ekonomisinin Türkiye Üzerindeki Etkileri" değerlendirmesiyle Aykut Can Kızıldoğan iktisadi bir yazı kaleme aldı. Özge İpek Esen'in daha önce bir kısmı yayınlanmış olan Johann Hari'yle gerçekleştirmiş olduğu röportajın tamamı da bu sayımızda yer aldı.

Bununla birlikte bir süredir ara verdiğimiz youtube yayınlarımıza yeniden başlamış bulunuyoruz. İlk yayın, Yayın Kurulu Üyemiz Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç ve yazarımız Erol Özgür Abanoz tarafından "Akademi Üzerine" başlığıyla gerçekleştirilmişti. İkinci yayını ise Özgür'ün yerine benim geçtiğim "De-Kemalizasyon & Post-Kemalizm" konusunda gerçekleştirildi. Bundan sonraki süreçte de farklı konu ve konuklarla yayınlarımız sürecektir.

Gerek derginin yayınlanmasında gerek yayınların gerçekleştirilmesinde en büyük paya sahip olan Furkan Kayabaşı'na, dergimiz yayın kurulu ve yazarlarımıza, daha önce de dergimizde röportajına yer verdiğimiz ve bu sayıda yazısıyla katkı koyan Sayın Burak Gümüş'e ve siz değerli okuyucularımıza teşekkür eder, keyifli okumalar dilerim.

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'sinde De-Kemalizasyonun Tarihsel Zeminini

Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç

Uğur Mumcu'nun kendi çalışması için kullandığı bu başlık Kemalizmin 1940'lı yıllarını da karşılayacak niteliktedir. Zira Mumcu'nun bu başlığı tercih etmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi 2. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte Türkiye'nin iç siyasal rejiminin bir kaos görüntüsü vermesi ve bu görüntünün ülkede yarattığı tahribatın analiz edilmesi ihtiyacıdır. Cadı kazanı olarak tabir edilen 1940'lı yılların politik kaos ortamı ülkenin genel gidişatına dair bir endişeyi içerdiği kadar aynı şekilde Kemalizme dair de endişe taşımaktadır. Bu sebeple Kemalizmin politik dönüşümü açısından 1940'lı yılların dış ve iç siyasal gelişmelerinin de rolü büyüktür. 1940'lı yıllar hem CHP'nin hem de Kemalizmin dönüşüm yıllarıdır. Kemalizm bu süreçte iki farklı görüntüye sahip olacaktır. Aynı on yıl içinde iki farklı görüntüye sahip olmasının temel nedenlerinin başında İsmet İnönü'nün iktidar dönemindeki uygulamalar arasındaki farklılıklar gelmektedir. 1940'lı yılların ilk yarısı 2. Dünya Savaşı dönemi uygulamalarından ibaret olmakla birlikte, ikinci yarısı savaş sonrası dönüşüm süreci içinde CHP'nin pozisyon belirlemesi ile ilgilidir. Bu dönem Kemalizme "sağ" bir içerik kazandırılması bakımından oldukça önemlidir. Zira Kemalizm yalnızca Atatürk ve İnönü'ye muhalif olanların ekseninde değil bizzat CHP'nin 1940'lı yılları içinde de kendisine yer bulabilmiştir.

1940'lı yılların savaş dönemi ve savaş sonrası dönem olarak ayrılmasının temel nedeni her iki dönemin farklı politik anlayışlara zemin hazırlamasıdır. Bunun yanı sıra sağ Kemalizmin inşasında her iki dönemin farklı açılardan sağ tandanslı bir siyaseti beslediği görülecektir. Dönemin ruhu solun siyaset yapmasına elverişli bir zemin

oluşturmamıştır. Bu dönemde de Türkiye solu adına 1960'lı yıllarda olduğu kadar belirgin bir siyasal faaliyet yürütülemediği. 1940'ların Türkiye'si'ne bakıldığı zaman öncelikle iktidarın elinde çok kuvvetli bir politik miras ve bu mirasa kimi zaman bağlı kimi zaman da kopuk bir yönetim süreci karşımıza çıkacaktır. Bu da öncelikle İnönü döneminin Kemalizmin doğrudan ardılı olup olmadığına dair tartışmaları gündeme getirmektedir. İnönü döneminin Kemalizmin ardılı olup olmadığına dair tartışma bu çalışmanın temel konusu değildir. Bu bölümde ifade edilmek istenen temel husus 1940'lı yıllarda Kemalizmin sağ tandanslı bir içerik kazanmasında İnönü döneminin rolü üzerinedir. Bu sebeple ardıllık-öncüllük meselesine çok sınırlı bir biçimde temas edilecektir.

İnönü döneminin Kemalizmin ardılı olup olmadığı dair tartışmaya iki farklı biçimde yaklaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi İnönü döneminin Kemalizmin doğrudan ardılı olduğuna dair yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşımı da kendi içinde ikiye ayırmak gerekmektedir. Bunlardan ilki Kemalizm ile İnönü dönemi arasındaki ilişkiye eleştirel açıdan bakan bir sürekliliğe sahipken aynı sonuca farklı bir yoldan ulaşmaya çalışan diğer yaklaşım açısından da Atatürk döneminin mirasının taşınmasında İnönü'nün rolüne olumlu bir süreklilik atfeden yaklaşımdır. Eleştirel süreklilik ile olumlayan süreklilik arasında sonuca dair varılan birliktelik yöntemde esasında iki farklı İnönü imajının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Eleştirel süreklilik iddiasının temelinde yatan husus Atatürk döneminde faaliyet alanı bulan merkezîyetçi, milliyetçi ve otoriter bir siyasi rejimin İnönü döneminde aynen devam ettirildiği iddiasıdır. Burada varılmak istenen

1 Bu yazı **Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi: Sağ Kemalizm Üzerine Bir Deneme** (Kriter Yayınları, 2019) başlıklı kitap çalışmamın "40'ların Cadı Kazanı" başlıklı bölümünün (ss. 34-47) gözden geçirilmiş halidir.

sonuçlardan bir tanesi İnönü dönemine dair bir “anti-demokrasi” eleştirisi getirmektedir. Ancak aynı yorumun ikinci sonucunda ise İnönü dönemine dair siyasal pratiğin eleştirisi üzerinden Atatürk döneminin bir çeşit “esbabı mucibesi”ni ortaya çıkarmaktır.

Bu yaklaşım esas itibarıyla Kemalist devrime ve tarih tezlerine eleştirel bir biçimde yaklaşan görüşün her iki döneme dair özcü bir bakış açısına sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Başka bir ifadeyle İnönü dönemi eleştirisinin temelinde Kemalizmin özüne yönelik bir eleştiri yapıldığı da gözden kaçmamalıdır. İnönü dönemi üzerinden Kemalizmin ve Atatürk’ün canlı tutulduğuna dair yapılan eleştiri İnönü’yü büyük ölçüde edilgen kılan bir içeriğe de sahip olmaktadır. İnönü’nün edilgenliğinden kastedilen husus ise İnönü döneminin Atatürk döneminde uygulanan siyasetin sadece bir tekrarı gibi gösterilmek istenmesidir. Üçüncü ve oldukça dar bir alanda devam eden yorum açısından ise Atatürk ile İnönü dönemi arasında önemli bir kopuş bulunmaktadır. Gerek Bayar eksenli gerekse muhafazakar eksenli çevrelerden yapılan yoruma göre İnönü dönemi, Atatürk döneminin aksine bir geri gidişi ve yozlaşmayı temsil etmektedir. İçerik olarak kopuş eksenli yaklaşımlara yakın gibi görünse de içerik itibarıyla oldukça uzaktır.

Atatürk dönemi ile İnönü dönemi arasında olumlayan bir süreklilik kuran görüş açısından derinlemesine bir analiz yapmaya gerek bulunmamaktadır. Zira bir kısmı resmi ideolojinin tarih tezleriyle paralel olan bir yaklaşım İnönü döneminin uygulamalarının büyük bir başarıyla her iki dönemde de uygulandığına dair bir yüzeysel

yaklaşımına sahiptir. İnönü imajına bu açıdan yaklaşanlar açısından Milli Mücadele dönemindeki katkıları ile Lozan Antlaşması’nın daha belirleyici olduğunu da ifade etmek mümkündür.

Aynı sonuca ulaşan ve temelde Atatürk ile İnönü arasındaki sürekliliğe vurgu yapan görüşe karşılık olarak İnönü döneminin Atatürk döneminden bir kopuş olduğuna dair oldukça keskin bir yaklaşımın da Türk siyasal hayatına dahil olduğunu görmek mümkün olacaktır. Çetin Yetkin’in “Karşıdevrim” kitabı ile Attila İlhan’ın muhtelif yazılarında İnönü’ye oldukça ağır eleştiriler yapılmaktadır. Kemalizme ilişkin bir eleştirel sürecin tarafı olan her iki ismin iddiaları Kemalizm dışından yapılan araştırmalarla da desteklenecektir. Bu yaklaşımın temelinde İnönü döneminin uygulamalarının bütünüyle Atatürk döneminin kazanımlarından bir geriye dönüş iddiası yatmaktadır. İnönü dönemi Kemalizmin bu cenahı açısından bir “geri adım”dır. Hatta bu dönem yalnızca bir geri adım dönemi değil aynı zamanda Kemalist devrime karşı bir eylem sürecidir. Bu eylem süreci ise Türkiye’nin ABD emperyalizminin güdümüne girmesiyle sonuçlanmıştır. Yetkin ve İlhan’ın İnönü eleştirisinin detaylarına girilmeden yalnızca bu dönemin uygulamalarının sağ Kemalizmin inşası açısından ne anlam ifade ettiğini açıklamaya çalışacağız. Zira İnönü dönemine yapılan eleştiriler büyük ölçüde CHP’nin ve Kemalizmin “sağa” çekilmesine dair yapılan eleştiriler olacaktır. Gerek savaş dönemindeki bazı uygulamalar gerekse savaş sonrası daha belirgin bir biçimde ortaya çıkan CHP’nin siyasal dönüşüm süreci sağ Kemalizmin İnönü dönemi CHP içinde de tezahür ettiğine dair çeşitli bulgular

içermektedir. Sağ Kemalizmin inşası sürecinde ağırlık daha çok 1945 sonrası süreçte parti programlarında dönüşümde görülsede savaş koşulları dönemi içinde siyasal devletçilik ve iktisadi konulardaki tavrı, bunun yanı sıra parti içindeki bazı değişiklikler de CHP’nin bir çeşit “sağa açılma” siyasetinin sonuçları olarak görülmektedir.

Savaş koşulları Kemalizmin yorumlanmasında ve biçimlenmesinde önemli bir etki yaratmıştır. Savaş koşulları denildiği zaman akla ilk gelen hususlar iktisadi devletçiliğin yanı sıra siyasal devletçiliğin de oldukça etkili olması, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi vb. uygulamalar ile sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir takım sorunların daha da derinleşmesi olacaktır. Ancak savaş koşulları döneminde sağ Kemalizmin temellenmesinde etkili olan esas konu dış politikadaki hareketliliğe göre CHP’nin Türk sağ ile kurduğu pragmatik ilişkidir. Burada pragmatik kavramından kastedilen husus ise CHP’nin Türk sağ ile bu dönemde ilkesel bir yakınlık içine doğrudan girmemesine rağmen milliyetçi ve muhafazakar bir siyasete karşı takındığı tavrın CHP’nin yönetsel anlamda değişime gitmesiyle sonuçlanmasıdır. Tam bu noktada sağ Kemalizmin inşası sürecinde iki önemli yol ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki İnönü dönemindeki politik tasarrufların doğrudan Kemalizme daha sağ bir nitelik kazandırmasıdır. Diğeri de savaş koşullarında yine İnönü’nün tercihi olarak görülen ancak parti içinde farklı bir siyasal cemahtan dahil edilerek CHP’nin daha sağa çekilmesine neden olmasıdır. Dışsal ve içsel olarak ikiye ayırabileceğimiz bu durum CHP’nin ve dolayısıyla da tek başına temsil ettiği Kemalizmin giderek daha sağ bir siyasal

alandan telaffuz edilmesine neden olmaktadır.

İnönü dönemindeki içsel sürecin iki önemli boyutu olduğu ifade edilebilir. Bunlardan biri siyasal boyutken diğeri de iktisadi boyuttur. Konunun siyasal boyut eksenine bakıldığı zaman 1940'lı yılların ilk yarısında siyasal dönüşümün Kemalizmi daha sağa taşımasına neden olan ana husus savaş koşullarında yalnızca iktisadi devletçiliğin değil aynı zamanda siyasal devletçiliğin de doğal bir sonuç olarak yükselişe geçmesidir. Savaş koşullarının seyrine göre değişen iç siyasal tercihler her ne kadar değişkenlik gösterse de son tahlilde tek parti döneminin parti-devlet bütünleşmesi sürecinde iktidar dışında herhangi bir politik dinamikle karşılaşmak mümkün değildir. Savaş koşullarının dayattığı siyasal ortam tek parti iktidarının pekişmesini, buna bağlı olarak da devlet-toplum ilişkilerinde devletin sahip olduğu ağırlığın devam etmesini sağlamıştır.

Meselenin iktisadi boyutuna bakıldığı zaman ise İnönü döneminde uygulanan iktisadi politikaların “devletçilik” ekseninde yürütüldüğüne dair yapılacak ilk yorum bu dönem ile Atatürk dönemi arasında doğrudan bir irtibat kurulmasını sağlayabilir. Ancak İnönü döneminde iktisadi politikaların siyasal sonuçlarını iki farklı dönem içinde incelemek gerekecektir. Bunlardan ilki savaş sürecinde uygulanan iktisadi politikalarıdır. Savaş sürecinde uygulanan iktisadi politikalara bakıldığında ise Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamaların gündeme geldiği görülecektir. Ancak bu dönemi iktisadi açıdan incelerken bu uygulamaların ötesinde savaş

sonrasında oluşan ekonomik tabloda yükselen sınıfların varlığına dikkat çekmek çok daha sağlıklı bir yorum yapılmasını sağlayacaktır. İnönü döneminin siyasal ve ekonomik pratiği savaş koşulları sebebiyle oldukça güç bir döneme tekabül etmektedir. Bu sebeple ilgili döneme dair değerlendirmeler yapılırken savaş koşullarının zorluğunu göz ardı etmemek gerekir.

Öte yandan koşulların zorluğu ise dönemin uygulamalarını eleştiriden mahrum bırakmamalıdır. Savaş döneminde uygulanan iktisadi politika, oldukça yavaşlayan üretimin ve mamul ürünlerin her türlü haksız rekabetten uzak tutulmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu noktada devletin yetersiz kaldığı ve karaborsacılık ile stokçuluğun önüne geçilemediği görülmektedir. Tüccarların ve toprak sahiplerinin galip çıktığı savaş süreci, ülkede ekonomik anlamda imtiyazlı sınıfların güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. Savaş zenginlerinin imtiyazlı bir noktaya gelmesi, “halkçılık” ilkesine aykırı bir noktada “milli burjuvazi” projesinden itibaren ortaya çıkan sermaye ve toprak sahiplerinin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Türkiye’de özellikle Kemalizmi İnönü üzerinden okumak isteyenler açısından dönemin toplumsal sorunları ve derinleşen sınıfsal çelişkiler bir gündem teşkil etmemektedir. Dış politikaya verilen ağırlık ve İnönü’nün savaş dışı kalabilmek için gösterdiği esaslı çaba ülkenin diğer gündemlerinin ikinci planda kalmasını sağlamıştır. Ancak unutulmamalıdır ki ekonomide imtiyazlı grupların büyümesini engelleyemeyen bir iktidar DP’nin kuruluş sürecini de önemli ölçüde hızlandırmıştır.

Dönemin iktisadi gelişmelerinin sağ Kemalizmin inşası açısından

ne anlam ifade ettiği halen bir soru işareti olarak duruyorsa bu noktada Kemalizmin emek ve emekçi sınıflar ile ilişkisindeki kronik problemlerin devam etmesi gösterilebilir. Kemalizmin “devlet” merkezli yönelimlerinin daha da kuvvetlendiği bu dönem devlet-toplum ikileminde dönemin politik gerçekliğine yaslanan bir tavırla devleti tercih etmesi, toplum ile arasındaki mesafenin bir parça daha derinleşmesine neden olacaktır. Savaş koşullarının iktidarı çok daha sert bir tutum almaya yönlendirmesi devlet içinde bürokrasinin ağırlığının giderek artmasına neden olacaktır. Giderek daha otoriter ve merkezîyetçi bir Kemalizmin devlet eliyle ortaya çıkarılması da Kemalizmin çok daha sağda tanımlanabilecek bir sürece doğru evrilmesini beraberinde getirmiştir. Bu noktada dönemin şartlarının Kemalizmi nasıl ve nereye doğru sürüklendiğinin uzun uzadıya bir tartışması yapılmayacaktır. Yalnızca savaş sonunda elde kalan verinin Kemalizm açısından ne anlam ifade ettiğine dair genel bir yorum yapılmaktadır. Kemalizmin savaş koşullarında dönüşümüne giden yolu açıklayabilmek için 1940’lı yılların ilk yarısı itibariyle özcü bir eleştirinin oldukça kolay olduğunu buna karşılık dönemin koşullarını dikkate alan çok daha akliselim bir yorum yapılması gerektiğine dair noktayı da belirtmek gerekmektedir. Zira esas problem savaş döneminin sonlarına doğru ortaya çıkacak ve dönemsel krizlerle açıklanamayacak yapısal bir değişime doğru gidildiğine tanıklık edilecektir.

Bu dönemde toplumsal anlamda birtakım reformların da gerçekleştirilmek istendiği görülecektir. Bu örnekler son tahlilde toplumun aleyhine doğru dönüşse de yine de sınırlı ölçüde devlet ile toplum arasındaki bağın

bir biçimde devam ettiğinin de göstergesidir. İnönü'nün savaş koşullarına rağmen ülke içindeki reformu devam ettirmeye yönelik sarf ettiği çabanın en somut göstergelerinden birisi Köy Enstitüleri'nin kurulması ile birlikte eğitim reformu sürecinde oldukça önemli bir adımın atılmış olmasıdır. Köy Enstitüleri'nin buradaki önemi CHP'nin yönetsel anlamda yaşayacağı değişikliğin ilk olarak bu dönemdeki en önemli eğitim reformunu hedef alacak olmasıdır. 2. Dünya Savaşı'nın 1941-1943 döneminde Nazi Almanyası'nın kuvvetli bir biçimde saldırıya geçmiş ve Türkiye'yi de kendi yanına çekebilmek için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Almanya'nın halen kuvvetli olarak görüldüğü bu dönemlerde Türkiye'nin Nazi Almanyası ile ilişkisi ideolojik boyutta olmasa dahi ülkedeki Türkçü-Turancı muhalefet içinde önemli bir karşılık bulmuştur. Turancı çevrenin Almanya'nın ilerlemesine karşı duyduğu heyecan ise bu fikir akımının yeniden güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. CHP'nin "denge" politikası ekseninde gerek Batı Avrupa ile gerekse Almanya ile kurduğu ilişkiler stratejik bir işbirliği anlamı taşımamasına rağmen ve İnönü'nün dış politika tercihleri oldukça net bir "denge" üzerine kurulu olmasına rağmen Türkçü-Turancı akımın Almanya'ya olan ilgisinin CHP açısından belirli bir dönem içinde bir sorun oluşturmadığını ifade etmek gerekir. Ancak Almanya'nın SSCB karşısında güç kaybetmeye başlaması ile birlikte CHP'nin Türkçü-Turancı çevreye yönelik politikalarında birtakım değişikliklerin olduğu görülecektir. Almanya'nın gerilemesi bu iki kanat arasında bir gerilimin tırmanmasına neden olacak ve CHP artık Türkçü-Turancı kanat açısından "komünizme hizmet eden" bir

parti olarak suçlanacaktır. CHP'nin Türkçü-Turancı kanat ile arasının açık olması CHP'nin doğrudan sağ siyaset ile problem yaşadığı anlamına gelmeyecektir. CHP, 1942 yılında başladığı parti içi değişim sürecinde Türkçü-Turancı sağa karşı Türk sağının o dönemdeki başka bir figürü olan "Anadoluculuk" akımının CHP içinde temsil edilmesini sağlayacaktır.

Savaşın son sürecinde Almanya'nın güç kaybetmesi ile birlikte CHP'nin Türkçü-Turancı kanat ile sessiz ilişkisi bir kopuşa doğru sürüklenecektir. Ancak bu kopuş yalnızca sağın belirli bir bölümü ile değil aynı zamanda Türkiye soluyla da bir kopuşu temsil edecektir. Türkiye solu ile kopuşun en erken örneklerinden biri -İsmet İnönü- dönemi içinde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile ilişkisinin kesilmesidir. Bu sembolik olayın ardından savaş sonrası süreçte Türkiye solunun akademideki varlığına büyük bir darbe vurulacaktır. "İrkçılık-Turancılık Davası" olarak bilinen ve Hasan Ali Yücel ile Kenan Öner arasında ortaya çıkan dava, Türkçü-Turancı sağın CHP içinde "komünist" olarak tanımlanan bakanların ve CHP eliyle devlet katında yer aldığı iddia edilen kişilerin "temizlenmesi" isteği üzerine ortaya çıkan bir davadır. Dönemin siyasal ortamında ise "komünizm tehdidi"ne karşı iktidarın fazla bir şansının olmadığı görülecektir. İnönü'nün bu dönemde gerek Hasan Ali Yücel'in gerekse Türkçü-Turancı kanadın lehinde bir karar almadığı görülecektir. Buna karşılık İnönü'nün Türkçü-Turancı kanadı karşısına alması CHP'nin "komünizme yöneldiğine", "komünistleri beslediğine" dair görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak CHP'nin daha 1942 yılında bürokrasi içinde sağa alternatif olarak yine farklı bir sağ

cenaha şans tanıdığı görülecektir. "Anadoluculuk" olarak bilinen akımın iki önemli temsilcisi CHP Genel Sekreterliği ve Milli Eğitim Bakanlığı görevlerine getirilecektir. CHP'nin parti bürokrasisi üzerindeki "sağ" açılımı, dönemin en önemli reformlarının tartışmaya açılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmaların en bilineni de "Köy Enstitüleri" üzerine ortaya çıkan tartışmadır. "Anadolucu" kanat, CHP'nin Köy Enstitüleri projesinin köydeki gençleri "milli ve manevi" değerlerinden uzaklaştırdığı gerekçesiyle yeni bir gündem başlatmışlardır. Bu yeni tartışma gündemi Köy Enstitülerinin varlığının sorgulanmasına ve partinin yönetim kademesinde bu kuruma karşı olumsuz bir algının ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Bu da CHP'nin "komünizmle mücadele" eksenindeki genel gündeme kendisini teslim etmesi ile sonuçlanmıştır.

Savaş sonrası süreç ise CHP'nin Soğuk Savaş döneminde inşa edilen yeni sisteme adapte olmaya başladığı dönemdir. 1946-1950 yılları arasını kapsayan bu dönem CHP'nin politik olarak belirli bir ilkesel düzlemi takip etmediği, Milli Mücadele'nin anti-empyalist ve devrimci kodları ile ABD eksenli yeni düzenin gereklerini aynı anda yerine getirmeye çalışan bir söyleme sahip olmuştur. Her ikisi arasındaki çelişkili durum ise CHP'nin çok daha pragmatist ve çok daha gündelik bir siyaset takip etmesini beraberinde getirmiştir. Dış politikada alınan kararlar ve ülkenin müttefikler yönünde kullandığı tercih yalnızca bir dış politika tercihi değil aynı zamanda iç politikada ve ekonomide de bir tercih olarak ortaya çıkmıştır. Zira artık İnönü figürü, "Milli Şef" ünvanını kendisine layık görece kadar otoriter ve Atatürk döneminde bazı

gelişmelerle hesaplaşacak kadar cesur değildir. Hatta savaş sonrası süreçte bu ünvanını kendi isteğiyle terk edecektir. Ülkenin “komünizm tehdidi” ekseninde aldığı yeni bir bağımlılığa doğru ilerlediği kararlar süreci Türkiye’nin ulusal güvenlik politikaları gerekçe gösterilerek yeniden edilgen bir noktaya geldiği görülecektir.

1946 sonrasında CHP ideolojik olarak farklı açılımlar yapmak durumunda kalmıştır. Bunun iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki dış politikada ABD eksenli yapılan tercihe bağlı olarak ülkenin Kemalist devrimle ortaya çıkan temel politik yönelimlerinin belirli ölçülerde değiştirilmesi mecburiyettir. İkincisi ise savaş sonrası süreçte CHP içinden oldukça kuvvetli bir biçimde çıkan ve CHP iktidarını tehdit eder bir noktaya gelen Demokrat Parti’nin (DP) kısa sürede oldukça geniş bir kitleye hitap edebilmesidir. Her iki gelişme CHP’nin ve İnönü’nün artık oyun kurucu olmadığını ilan etmektedir. Zira gerek ABD eksenine dahil olmanın gerekse DP’yi karşısına almanın bazı politik bedelleri olacaktır.

CHP’nin ideolojik olarak yeniden biçimlenmeye başladığı bu dönem, partinin sistemle tam bir uyum içinde girdiği bir süreci ifade etmektedir. Artık Atatürk döneminden farklı olarak İnönü yönetimi Batı karşısında risk alacak bir siyaset takip etmemiştir. Yeni düzene adapte olma sürecinde gösterdiği uyum, DP’ye karşı iktidarı koruma görevi olarak savunulmaya çalışılsa da, partinin ideolojik olarak ciddi bir dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Dış politikada ABD’nin tercih edilmesi aynı zamanda bu kampın “demokrasi” ve “hür dünya” başlıkları altında tanımlanmasına ve siyasal açıdan barışın ve demokrasinin tesisinin

Batı’ya indirgenmesine neden olmuştur. Bu yalnızca pragmatik bir siyasal tercih değil gerek parti içinde gerekse Kemalizmin dönüşümü bağlamında uzun süreli bir kültürel etkinin de adıdır. Zira bu dönüşüm sürecinde parti içinde sağ kanadın yavaş yavaş ortaya çıktığına tanıklık edilecektir. “Komünizm tehdidi” ekseninde ortaya çıkan Amerikan etkisinin kitleler üzerinde kısa sürede gelişen baskısı yeni bir kurtarıcı imajının ortaya çıkmasını da sağlamıştır. DP’nin bu yeni düzenin ilkelerine köken olarak daha yakın olduğu düşünüldüğünde CHP’nin yeni sürece dezavantajlı girdiğini de ifade etmek gerekir. Ancak DP’nin de kısa sürede yükselmesi ve CHP’nin iktidar koltuğunu fazlasıyla sallaması, 1947’de yapılması gereken seçimlerin 1946’ya alınmasına da neden olmuştur. CHP’nin bu dezavantajlı durumunu pekiştiren bir diğer husus ise savaş sürecinde iktidar olması ve buna bağlı olarak savaşın hem siyasal hem de ekonomik faturasının kendisine kesilmiş olmasıdır. Bu her iki durumun CHP’nin yeni dönemin yeni şartlarını çok da kolay bir biçimde kabul etmesini ve çok kısa sürede hayata geçirmesini sağladığı iddia edilebilir. 1947 yılında yapılan kurultay ve CHP’nin yeni programı, savaş sonrası sistem içinde CHP’nin nasıl bir siyasal programla yer almak istediğinin sembolik bir ifadesi haline gelmiştir.

CHP’nin bu dönemdeki parti programına da yansıyan ve klasik anlamda Kemalizmin altı okunu görünürde “yeniden yorumlayan” ancak esasında “rafa kaldıran” birtakım açılımları olacaktır. Bu açılımların en belirgin olan kısımları “devletçilik” ve “laiklik” kavramları üzerinden gerçekleşecektir. Parti programına da yansıdığı üzere CHP’nin yeni dönemin ve yeni

sistemin içinde devletçilik kavramına yer verdiği görülecektir. Savaş sonrası süreçte Kıta Avrupası’nın onarılması ve SSCB’ye karşı bir savunma duvarı olarak inşa edilmesi süreci Türkiye’nin de doğrudan içinde yer aldığı bir dönemi ifade etmektedir. SSCB ve komünizme indirgenmiş tehdit algılarının Türkiye’nin Kemalist dış politikadan devraldığı denge politikasının terkinin ve tek yanlı bir bağlanma sürecinin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. İç siyasal sistemin de buna bağlı olarak dönüşümünde devletçilik ve laiklik politikalarının yeni bir içerik kazandığı görülecektir.

Dış politikadaki denge anlayışının terk edilmesi ile birlikte Kemalizmin politik mirasının önemli ölçüde terk edilmesinin ardından devletin ekonomi politikalarına yeni bir yön verildiği görülmektedir. Ekonominin yeni düzenin taleplerine uygun olarak güncellemesi bu noktada 1930’lu yıllardan etken olan bir devletin edilgen bir pozisyona düşmesi ile sonuçlanmıştır. Özel sektöre büyük ölçüde alan açan ve uluslararası ekonomik entegrasyona koşulsuz dahil olma çabası yeni dönemde ekonomi politikalarının “liberal” bir eksende yorumlandığının da göstergesidir. Savaş sonrası koşullar itibarıyla devletçilikten verilen taviz farklı bir ekonomik model tercihini de beraberinde getirmiştir. Atatürk döneminde de milli burjuvazi ve İş Bankası örnekleri itibarıyla hali hazırda Kemalizmin ekonomisinin de benzer bir biçimde kapitalizmin gelişimine ön ayak olduğu ve bu sebeple de ilgili dönemin ekonomi politikalarının bu sürecin bir devamı olduğu iddia edilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken ana husus Kemalizmin iktisadi politikaları her türlü zorluğa ve eksiliğe rağmen şekillenirken, atılacak adımlar deyim yerindeyse el yordamı ile

bulunmaya çalışılıyorken savaş sonrası süreçte bu tecrübelerden ders alınarak karar verildiğine dair bir emareye rastlanmamaktadır. Ayrıca ekonomide devlet müdahalesinin azaltılması ya da özel sektörün geliştirilmesinde dair Atatürk döneminde hissedilen “bağımsızlık” eksenli kaygılar ve alınan kararlara şerh düşme tavrı yeni dönemde yerini koşulsuz bir kabullenmeye bırakmıştır.

Laiklik meselesinde ise devletin din üzerinde kontrol alanının daraltılmasına yönelik bir adım atıldığı görülecektir. Burada CHP’nin ideolojik kaygılarla mı yoksa din meselesinde oldukça hassas olan kitlelerin DP’ye doğru kaymasının yarattığı gerginlikle mi hareket ettiğine dair tartışmaların sürmesine rağmen bu meselenin Kemalizmin laiklik politikalarında bir esnemeye neden olduğunu iddia etmek mümkündür. Savaş sonrası dönemin “liberalleşme” sürecinin bir sonucu olarak dinsel alanda da özgürlüklerin tanınması ve devletin inançlar üzerindeki kontrolünün zayıflaması yeni dönemin yeni bir laiklik anlayışı yarattığına dair önemli bir veridir. Esas itibarıyla laikliğin “inanç özgürlüğü” ekseninde devlet denetiminin zayıflamasını getirmesi olumlu bir durum olarak gözükebilir. Ancak burada esas sorun teşkil eden husus CHP’nin ilgili dönemdeki laiklik politikalarının oldukça pragmatik olmasıdır. Başta Tekke ve Zaviyeler Kanunu’nun kaldırılması olmak üzere, bugünkü İmam-Hatip okullarının temelini oluşturan kursların yeniden faaliyete geçmesi, Şemsettin Günaltay gibi İslamcı-muhafazakar bir aydının Başbakanlık görevine getirilmesi vb. hamleler CHP’nin iktidarı koruma pahasına ilkesel esneklikten oportünizme doğru uzanan bir kulvarda siyaset yapmasını beraberinde getirecektir. CHP’nin DP’ye karşı deyim

yerindeyse “nabza göre şerbet” seviyesine kadar gerilemesi ve Türkiye’de klasik bir merkez sağ parti görünümü vermesi Kemalizmi 1940’ların ikinci yarısından itibaren çok daha sağda pozisyon almasını beraberinde getirecektir.

Türk siyasal hayatına “12 Temmuz Bildirgesi” olarak geçen tarihi toplantı CHP’nin mevcut sistemi korumaya yönelik bir siyaset izleyeceğinin de önemli göstergelerinden biri olmuştur. 12 Temmuz 1947 tarihinde Celal Bayar ile Recep Peker’i buluşturan İnönü, DP ile ortak bir siyaset yürütmeye yanaşmayan Peker’i saf dışı ederek savaş sonrası ABD eksenli politik konsolidasyonun CHP kanadının ana temsilcisi durumuna gelecektir. “İki partili” siyasal sistemin SSCB’ye karşı korunması ve geliştirilmesinin temellerinin atıldığı 12 Temmuz tarihinin politik anlamı CHP’nin mevcut sistemle iş birliği içinde ve onun kurallarıyla siyaset yürüteceğinin de bir göstergesi olmuştur. Mevcut sistemi koruma içgüdüsü ve bunun da mutlaka bir “düşman tehdidi” üzerinden sürekli olarak geliştirilmesinin en sembolik örnekleri Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında ve tek partinin son döneminde ortaya çıkmıştır. Tek bir ülke tek bir siyasal görüşe indirgenen tehdit algısının kitleleri tek tip düşünmeye sevk eden kutuplaştırıcı tavır, Kemalizmin çok daha muhafazakar bir nitelik kazanmasını da beraberinde getirmiştir. Zira bu dönemden itibaren çok daha belirgin bir biçimde “düşmana karşı birlik” söylemi ülkedeki her türlü değişim ve dönüşüm sürecinin önünü tıkayacak, atılacak adımların “dış mihrak finansmanı” ile yapıldığı iddiaları değişimden ve ilerlemeden yana pek çok faaliyetin önünü tıkayacaktır. Kemalistlerin “Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyetin

korunması” gerekçesiyle sahip olduğu “bekçilik” görevi, Kemalizmin idealleri ve politik düzeni ile savaş sonrasında bol Atatürk imgeli muğlak bir rejimin arasındaki farklılıkları silikleştirecektir. Kemalizme içkin olarak “devrimci” ve “sistem karşıtı” tavrını devam ettirecek olan 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan ve literatürde “sol Kemalizm” olarak tanımlanan siyasal akım olacaktır.

"Yeni Türkiye"de Dekemalizasyon¹

Dr. Rer. Soc. Burak Gümüş

"Dekemalizasyon", ılımlı İslamcı siyasal otorite eliyle Atatürk(çü) süzleş(tiril)miş bir "Yeni Türkiye" kurma projesidir. Yürütülen bu süreç (Dekemalization, Entkemalisierung), Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin ulusalçılık ve laiklik gibi temel prensiplerini ve de onların dayanağı olan Cumhuriyetin kurucusu olan Atatürk'e sevgi ve saygısını hem Türk Devleti hem de Türk Milleti'nden çıkar(t)ma sürecidir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Türk toplumunun Atatürk'ten, Atatürkçülükten ve de Atatürkçülerden arındırmak için, tüm önemli stratejik resmi ve gayri resmi ekonomi, baskı ve ideoloji kurumlarından Kemalist anlayışın ve onun taşıyıcıların tasfiye edilmesi gerekmektedir.

Nasıl ki, laik milliyetçiliği içinde barındıran "Altı Ok" programı Çağdaş Türk Ulususun İnşası için kullanıldıysa, siyasal otorite de yeniden dindar müslüman değerleri de "Sünni Ulus" (Fatih Yaşlı) inşası için kullanmak için Dekemalizasyon projesini devreye sokmaya başlamıştır. Soğuk Savaş Yıllarında Çok Partili Sisteme Geçiş ile beraber hem CHP, Menderes, Demirel, 12 Mart, 12 Eylül ve Özal dönemi İslamcı yeşil sermayenin önü açılmasıyla Atatürkçülükten sapma süreci başlamış olsa bile, bu yazının odak noktasında bu süreci had safhaya ulaştıran AKP dönemi iktidarları bulunmaktadır.

2002 yılından bugüne değin siyasal otorite, bir nevi hegemonyal tek parti hükümeti ve onun lideri olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısını, toplumunu, iç ve dış politikasını yürüttüğü bu hedefine uygun bir biçime göre şekillendirmektedir. Bu başkalaşma, hem eylem hem de söylem bazında ordudan medyaya,

siyasetten yargıya, eğitim alanından sermayeye kadar politik, sosyal, iktisadi, kültürel, hukuki anlamda Atatürkçü yaklaşımın aleyhine ve Atatürkçülüğü savunanların çeşitli darbe iddiaları sonucu tasfiyeleri ile gerçekleştirilmiştir.

Bugün siyasal otorite (ve bugünkü müttefikleri), muhalefetin kazandığı 2019 belediye seçimlerine değin arka arkaya olan seçim zaferleri hem yasama ve yürütmeye hem de (o zamanki iktidar ortağı Fethullahçılar üzerinden) 12 Eylül 2010 ve 16 Nisan 2017 Anayasal halk oylamaları ile Anayasa Mahkemesi ve HS(Y)K üyelerinin seçilme usulünün değiştirilmesi ile yargı erkinde daha da fazla nüfuz sahibi olmaktadır. Fesih yetkisi ve TBMM'deki meclis çoğunluk ittifakı sayesinde parlamento üzerinde de siyasal otoritenin etkisi artmış bulunmaktadır. Bu durum da kuvvetler ayrılığını daha da fazla zedelediği gibi bağımsız yargı ve muhalefet etme olanaklarını daraltmaktadır. Böylece siyasal otorite veya ona yakın aktörler muhalefeti tehdit, aşağılama veya terörist hareketlere yakıştırma söylemleri "ifade özgürlüğü" kapsamına alınırken, muhalefetin eleştirileri "tahrik" ve "hakaret" olarak değerlendirilip vatandaştan partililere, siyasetçilerden sanatçılara polis nezdinde ifadeye çağrılmaları sağlanıp, onların demokrasinin bir kriteri olan itiraz etme hakkı ellerinden alınmaktadır.

Atatürk(çülük) ile sorunlu "gelenekselci-liberal" kesimden oy almak için dinsel-mezhepsel kimliği kullanan siyasal otorite, nerdeyse bir TBMM'de artık tek başına değilse bile hala bir çoğunluğa sahip olmakta olup, yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi üzerinden de kendi istediği şekilde Ayasofya Müzesini

1 Bu metin, aynı yazarın yıllar önce siyasal bir dergide "Atatürk(süz)leştir(il)me Süreci" ile "De-Kemalisation From Above in 'New Turkey'" (Burak Gümüş, "De-Kemalisation from above in 'New Turkey'", Lutz Berger and Tamer Düzyol (Haz.), *Kemalism as a Fixed Variable in the Republic of Turkey*, Würzburg, 2019/20, S. 143-174) adlı kitap bölümünün güncellenip gözden geçirilmiş özetidir.

Camiye dönüştürme gibi tek kişilik kararname çıkarmaktadır.

2007’li yıllardan itibaren siyasal otorite, o dönemki cemaatçi ortağıyla Ergenekon ve Balyoz gibi darbecilik davaları ile TSK içindeki Atatürkçüleri tasfiye etmeye başlamıştır. Böylece Atatürk ve Atatürkçülüğü savunan üst düzey ordu mensupları Silivri sürgünleri olarak siyasal denklem dışına itilmişti, meydan TSK içinde Atatürkçü olmayanlara ve Kemalistlerin yerine önü açılan Fethullahçılara kalmıştı.

Böylece Kemalist zihniyetin önemli bir taşıyıcı grubu etkisiz hale getirilmiş, ordu dinci-bölücü sivil siyasette denge unsuru olma ve Atatürkiye’yi koruma görevini yerine getirmekten daha uzak durmaktadır.

Atatürkçülüğün artık müdahale aracı ortadan kalktığından Kemalizmin dayandığı caydırıcı güç de kırılmış bulunmaktadır.

Bu durum da irtica ve bölücü akımların önünü açmaktadır. Türkiye’de en güçlü olması beklenen ordu mensupları bile bu biçim ve kolayca tasfiye edilmeleri meclis içi ve parlamento dışı bulunan pek çok Atatürkçü parti, örgüt, vakıf, medya ve sermaye grubu korkutulmasına fırsat tanımıştır. Bu korku ortamı Ergenekon toplu gözaltılar, uzun mahkeme süreçleri ve ağır cezalar vasıtasıyla yayılmaya denendi. Bu gibi sözde davalarda önde gelen çeşitli alanlarda önde gelen Kemalistlerin siyasi ve cezai kovuşturulması, hem etnisist açılımların hem de İslamcı revizyonun önünü açmıştır.

Soruşturmaları doğru yönlendirmek yerine siyasal otoritenin o dönemdeki Fethullahçı ortağına ait olan savcılar, somut cezai suçlar ve suçlamalar yerine

somut bir delil bulunmaksızın git giderek daha fazla muhalif laik milliyetçi şüpheliyi topluca göz altına aldı. Darbeye teşebbüs için somut deliller yerine sadece iddialar, abartmalar ve saptırma ve yanlış yorumlar içeren mantık açısından çelişkili ve tutarsız iddianameler söz konusu idi. Ve 2010 Anayasa değişikliği sonucu HSYK’nın el değiştirmesinden itibaren sanıklara karşı yeterince ağır ceza istemeyen veya soruşturmayı istenildiği gibi yürütmeyen savcılar ve hafif cezalar veren yargıçlara karşı yaptırım uygulanmıştır.

Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi nice sivil Kemalist derneklere yönelik suçlama ve baskınlarla siyasal otorite ve Fethullahçı ortakları tarafından sevilmeyen çoğu sayıda meşhur STK liderleri itibarını yitirdi, suçlandı ve tutuklandı. Benzer durum medya ve akademi dünyası için geçerli idi. O zaman siyasal otorite yanlısı liberal solcu ve/veya Fethullahçı gazeteler iftira, iddialar ve anti-Kemalist söylemi dolaşıma soktu ve böylece Kamuoyu dengesini Kemalistlerin aleyhine yönelik değiştirdi ve taraflı ve hukuk devleti standardına uygun olmayan yargılanmayı meşrulaştırma işlevi gördü. Medyaya servis edilen iftira ve asılsız belgeleri ve de kara listelerin açıklanması adli darbe soruşturması ve toplu gözaltılar takip etti. Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ’un başkanı olduğu iddia edilen “Ergenekoncu terör örgütünün” ele başısı olma iftirasıyla tutuklanması, siyasal otorite, liberaller ve Fethullahçı ortakların Kemalistlere karşı zaferinin doruk noktasını teşkil etmiştir. Bu gerçek ve ordu liderliğinin 2011 yılındaki istifası da Kemalistlerin yenilgisinin simgesidir. Kumpas mağduru sanıkların çoğu ağır cezalar aldı.

Kemalist önderler hapisteyken, toplumu Atatürkçüsüzleştirmek için, önce eğitim ve medyaya ayar getirilmesi gerekmekteydi, çünkü bu kurumlar Türk gençlerine “Türk İstikalini ve Türk Cumhuriyetini ilelebet savunmak ve müdafaa etmek”ten ibaret olan Birinci Vazifeyi hatırlatabilecek durumdaydı.

Atatürkçülüğü medyadan “arındırmak” için, TRT’den sonra başta TMSF’nin el koyma, Maliye Bakanlığı’nın vergi cezaları ve RTÜK aygıtının kapatma ve para cezaları ile laik merkez medyaya müdahale edilip siyasal çizgileri değiştirilmiştir. Böylece toplum nezdinde kendi norm ve değerlerini kendi emrine girdiği medya aygıtları ile siyasal otorite ve Fethullahçı ortağı, yer verilen yandaş entelektüellerle Cumhuriyeti, kurucusu Atatürk’ü, bölünmez bütünlüğü, terörle mücadele ve de çağdaş laik yaşam biçimini sorgulamaya başlatmıştır.

Böylece medya dünyası siyasal otoritenin çoğunlukçu demokrasi, dindarlık ve kozmopolit devlet anlayışını meşru kılmak için ideolojik hükümet aygıtı rolünü üstlenmek zorunda bırakılmıştır. TMSF, önce Cem Uzan’ın Star Gazetesi ve Star TV’sine, ardından Turgay Ciner’in Sabah Gazetesi ve Atv’sine, ardından Mehmet Emin Karamehmet’in Akşam Gazetesi ve Show TV’sine el koyup edip, siyasal otoriteye yakın olan girişimcilere vermiştir. Bundan sonra da siyasal otoriteye karşı ılımlı muhalefet gütmeye başlayan Aydın Doğan grubuna Maliye Bakanlığı rekor vergi cezası kesmiş, otoritenin söz konusu gruba “emanet ettiği” Star TV ve de Milliyet ve Vatan Gazetelerini yine kendisine daha yakın duran başka girişimcilere devretmesini sağlamıştır.

Ulusalçı muhalif çizgide bulunan Cumhuriyet Mitingleri’nin organizatörü, dönemin Yeni Parti

başkanı Tuncay Özkan'ın Kemalist çevrelerde etkin Kanaltürk adlı TV kanalı, Mehmet Haberal'ın başında durduğu Kanal B, Türk Metal Sendikası başkanı Mehmet Özbek'in yönettiği Avrasya TV'ye hem Ergenekon kumpası hem de rekor RTÜK para cezalarıyla zayıflatılmaya çalışılmıştır. Böylece muhalif medya, siyasal ikonlarının Silivri'ye sürülmesi sonucu yıpratılmış ve susturulmuştur. Bunun sonucu da Gezi Olaylarında Hükümet İstifa eylemleri yerine Penguen belgeseli gösteren kitle iletişim araçları ve de de medyada siyasal otoritenin açılım politikalarını öven, orduyu yıpratıcı ve de Atatürk dönemini karanlık bir baskı ve katliamlar dönemi gibi sunmaya çalışan programlar getirilmiştir. Böylece bir kaç muhalif kanal dışında Atatürk'ü temel alan ve o açıdan hükümeti eleştiren kanal kalmamış ve Kemalistlerin ağır bastığı açık oturumlu tartışma programları marjinalleştirilmiştir.

Öte yandan Kemalist düşünceyi benimseyen nice tartışmacı ve gazeteci yazarların yine Ergenekon tertipleriyle Silivri'ye götürülmesi, açık oturuma katılacak veya medya vasıtasıyla topluma yön verecek insanların sayısını epey azaltmıştır. Bunun sonucu bölücü terör örgütü PKK'ya af, Ermenilerden sözde soykırım için özür dileme ve de irticaya imkân tanımayı kolaylaştıran siyasal bir iklim yaratılmıştır.

Yandaş kanallarda siyasal otoritenin o dönemki tavizkar Yunanistan, Ege, Ermenistan, Kıbrıs ve de PKK politikası bol bol övülmüş, İttihat ve Terakki Dönemi ve de Kemalist Tek Parti Dönemi veya Kemalizme atfedilen DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetlerinin attıkları adımlar pısrık, anti-demokratik ve yanlış olarak sövülmüştür.

Bundan dolayı hem irtica hem de

bölücülükle mücadele gayri-meşru ve de yasak hale getirmek için, hem Kemalizmin hem de ona dayanan ordunun yıpranması gerekmektedir.

Bundan dolayı yandaş medyadaki gündeme getirilen "İrticayı bitirme planı" toplum nezdinde dolaşıma sokularak, Kemalistler hapse atılmaya başlamıştır. Aynı anda da Atatürk'e ve Atatürkçülere olan karşı güdülen güncel politikayı meşrulaştırmak için anti-Kemalist tarih iddiaları devreye sokulmuştur. "Kurtuluş" ve "Cumhuriyet" gibi Kemalist dönemi olumlu gösteren dizi ve filmler yerine Atatürk tarafından muhalefetin haksız biçimde bastırıldığını ele alan "Korkma" ve "Yol Ayrımı" gibi diziler veya "Hür Adam" gibi filmler gösterime sunulmuştur siyasal otorite ve o dönem iktidar ortağına yakın olan medya organları tarafından.

Bu filmlerde Fethi Okyar, Mehmet Akif Ersoy veya Said-i Nursi gibi şahısların nasıl "laikçi" Kemalistler tarafından zan altında bırakıldığı gösterilmekte idi. Böylece Atatürk'e dayanan ordu ve diğer siyasal aktörler hem bugün zayıflatılacak hem de dün üzerinden gayri meşru ilan edilecekti.

Örneğin, Terör Sorunu'nu müzakere yürütülen örgüte verilecek tavizlerin meşrulaştırılması için, Atatürk dönemindeki Kürt politikası sorgulanması gerekmektedir.

İrticai ve bölücü Şeyh Sait Ayaklanmasının bastırılmasının sorgulanmasının önünü açan siyasal otorite, bir zamanlar "teröristbaşı" ve "bebek katili" olarak nitelendirilen PKK şefi Öcalan'ı resmen muhatap almıştır ve açılım süreci sürerken onu meşrulaştırmak için bir ortam yaratmak istediğine dair izlenim yaratmıştır. 2015 yılına

kadar mücadele yerine müzakere yapılmış olan bölücü terör örgütü ve liderlik kadrosunun ve de ona yapılacak tavizlerinin meşru gösterilebilmesi için de hem TSK hem de ordunun koruyucu ideolojisi olan Atatürkçülüğün yeterince zayıflatılması gerekmektedir.

Böylece Kemalist ordu darbeci ve de Cumhuriyeti'nin kurucusu despotik diktatör olarak gösterilmiş, Kürtçülük ve/veya Şeriatçılığı savunanlar ise Atatürk mağduru olarak sunulmuş PKK'ya karşı olası tavizler ve laiklerin ezilmesi meşrulaştırılmak istenmiştir.

Terörle mücadelede başarılı olup da terörle müzakereye karşı çıkan ve çıkabilecek olan ordu mensuplarının tasfiye edilmesi, hem milliyetçi Atatürkçü muhalefeti zayıflatmak hem de PKK çevrelerinin önerdiği "Hakikat Komisyonları" vasıtasıyla savaş suçlusunu göstermek için yapılmış bir adım olarak değerlendirilebilecek niteliktedir.

Böylece Kemalist ordu, Atatürk'e dayandığından dolayı baskıcı ve terör ile mücadele yüzünden belki de savaş suçlusunu olarak sunulacaktır. Ergenekon tertibi sayesinde Genel Kurmay başta olmak üzere diğer kuvvet komutanları ve de MGK da siyasal otoritenin denetimine girmiştir.

Ayrıca bölücü terör örgütüne yönelik askeri harekât kararını ordu komutanları yerine valilere bırakmak ve böylece askeri operasyonları yerel yönetime bağımlı hale getirmek için EMASYA protokolü de değiştirilmiştir. Bu nedenle askeri operasyonlar imkansız hale getirilip bölücü terör örgütünün Doğu illerinde daha fazla kontrol sahibi olma ve hatta kendi başına yol kontrolleri yapma olanağının önü açıldı. PKK da bu durumu ve "çözüm süreci"ni hendek kazmak için istismar etmiştir. Deke-

malizasyon olmadan bu geçici açılımı süreci mümkün olamazdı.

Kuzey Irak'daki ayrılıkçı oluşumun "bölge başkan"ı ve IKDP örgüt lideri Mesut Barzani ve siyasal otorite nezdinde düzenlenen Diyarbakır mitinginde "Kürdistan" sözünün kullanılması ve PKK ile yürütülen müzakereler bölücü çevreler nezdinde memnuniyet yaratırken Ergenekon ve Balyoz tertiplerinde siyasal hükümlülerin varlığı göz önünde bulundurulduğuna, Kemalist ve Türk Milliyetçilerini rahatsız edip öfkelenmiştir.

Atatürk aynı zamanda siyasal parti, sivil toplum ve de toplumun çeşitli kesimlerinden de tarihsel iddia vasıtasıyla bellek savaş yöntemleriyle tasfiye edilmeye çalışılmaktadır. Skandal kasetlerin devreye sokulmasıyla PKK'nın siyasal kolu gibi hareket ettiği düşünülen partinin dışında ana muhalefet partisi dönemin Genel Başkanı ve diğer muhalefet partisi genel başkanının 10 kişilik A Takımı görevinden uzaklaştırılması ve açılıma karşı çıkacak parti yönetimlerinin tasfiyesine neden olup meclis içi muhalefeti uyumlu hale sokulmuştur.

Meclis dışı muhalefetin Ergenekon tertibi ile ve de meclis içi muhalefetin kasetlerle zayıflatılması Atatürk'e dayan açılım karşıtlarını yıpratmıştır. Böylece hukuki açıdan Çok Partili Sistemin yürürlükte olmasına rağmen tek bir partinin hükmettiği, meclisteki resmi muhalefet partilerine kendi taban ve seçmenlerine dolaylı olarak siyasal otoritenin eylem ve söylemlerini benimsetme görevinin verildiği ve gerçek Kemalist muhalefetin fiilen yasaklandığı bir nevi "Hegemonyacı Parti" sistemi yürürlüğe konmaya başlanmıştır.

Ana muhalefet partisinin

başkanlığa getirilen yeni genel başkanın devre dışı bırakılan bazı ulusalcıların yerine yeni milletvekillerinin Atatürk dönemini eleştirmeleri de partinin içinde Atatürk imajının hangi durumda olduğunu göstermektedir. Bunlardan birinin 10 Kasım 2011 günü Atatürk'ü anma günü gibi bir tarihte Fethullahçılara yakınlığıyla bilinen günlük bir gazetede Atatürk'ün bilgisi dâhilinde yapılan bir Dersim Katliam'ının söz konusu olduğunu iddia etmesi ve böylece Atatürk ile Alevilerin arasındaki ilişkiyi bozmaya kalkışması, ana muhalefet partisinin içinde de Dekemalizasyon sürecinin yaşandığını göstermektedir.

Tunceli'de yerel bir feodal ve etnik bölücü aşiret ayaklanmasının kanlı bir şekilde bastırılmasını kasıtlı mezhepçi bir katliam gibi sunma, söz konusu ana muhalefet partisine laiklik nedeniyle oy veren Alevi kitlesini Atatürk'ten ayırma, Alevileri de dekemalize etme çabasıdır. Bu hamlenin "Yeni Türkiye" için uyumlu bir yeni bir ana muhalefet partisi içinde başlaması bu açıdan anlamlıdır.

Zaten Osmanlı ve Çok Partili Sisteme geçişten sonra da Alevilere karşı yapılan baskı ve katliamlar zinciri nedeniyle Alevi kolektif hafızasında sadece Atatürk ve Cumhuriyet (dönemi), irtica ile laik mücadele nedeniyle Alevileri Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlayan unsurdur. Dindar ve Muhafazakâr hükümetlerin Sünni İslami çıkış ve uygulamalarından dolayı ülke, toplum ve devlete karşı dışlanmaları nedeniyle yabancılaş(tırıl)an Aleviler, Atatürk'e bağlılıkları nedeniyle Cumhuriyet Laikliliği'nin garantörü olarak görülmektedirler.

Siyasal otoritenin katliam olarak tanımladığı "Tunceli Olayları" için "özür dilemesi" ve ana muhalefet partisini suçlaması, Türk Tarih

Kurumu gibi kurumlardan Yusuf Halaçoğlu gibi Türk milliyetçileri veya Atatürkçülerin yerine muhafazakârların atanmaya başlanması ve Gazi Mustafa Kemal Paşa yerine Hürriyet ve İhtilaf Fırkası ve/veya Vahdettin'i övmeleri, o kurumların da araştırma ve tarih tezi öne sürme konularında ne kadar Dekemalizasyona maruz kaldıklarının göstergesidir. Atatürk'ün siyasal ve ideolojik selefi olarak görülen İttihatçıların da millilik, laiklik ve vatan savunması konusunda aldıkları tedbirler de göz önünde bulundurulması siyasal otoritenin bir dönem yürütmüş olduğu Ermeni Açılımı çerçevesi dahilinde sözde soykırım iddiasında bulunan, Doğu Anadolu'yu kendi toprağı olarak gören ve Azerbaycan'ın beşte birini işgal altında tutmuş olan Ermenistan'a olan kapalı sınır kapılarını açmak isteyen açılım dönemlerinin Dışişleri Bakanı'nın milli güvenliği sağlamak için icra edilen Ermeni Tehcirini olumsuz açıdan eleştirmiş olması, Atatürkiye'nin de ulusal çıkarına aykırıdır.

Doğru tarih bilinci, kolektif bir kimlik için bir temel dayanaktır. Ulusal Bilinç, doğru biçimlenmiş bir toplumsal hafıza ve düzenli şekilde tekrarlanan milli bayram törenleriyle yeniden üretilir. TTK'daki personel değişikliği, siyasilerin, diziler ve sinemalarda oynayan filmlerin Atatürk dönemini kötü göstermeleri, Türk Ulusu'nun temelini oymaktadır. 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos, 29 Ekim gibi ulusal kimliğin törenlerle tazelenildiği resmi bayram ve törenlerin üstü kapalı şekilde AKP tarafından çeşitli bahanelerle yasaklanması, yerine de mezhepsel-dinsel öğelerin ağır bastığı Kutlu Doğum Haftası, Malazgirt Zaferi kutlamaları ve de okullar tarafından Umre Gezilerinin düzenlenmesi, Atatürkçü Düşünce

Sistemi'ne uygun Çağdaş Türk Ulusal kimliği yerine Sünni Müslüman kimliğinin getirilmek istenmesi, Dekemalizasyon projesinin dâhilindedir.

Tarih ve törenlerin beslediği kolektif bilinci sadece medya ayakta tutmaz.

Bu bilinç Eğitim Sistemi vasıtasıyla toplumsallaşma aygıtı işlevi gören okul ve üniversiteler ile yapılır. Eğitim Sistemi, bina, öğretmen, merasim ve müfredat dörtlüsünden oluşmaktadır. Milli öğretmenlerin yerine din hocaların atanması, müfredatta Atatürk İlke ve İnkılabına uygun bir nesil yetiştirme prensibinden vazgeçilmesi, 4+4+4 reformu adı altında kız öğrencilerinin okuldan uzaklaştırılmasına ve/veya yeni Kuran dersleriyle gençlerin dindarlaşmasına elverişli hale getirilmesi, ileride başı açık olan kadın ve kızlara baskıya neden olabilecek Türban takılmasına serbestlik verilmesi, Ulusal Andımızın milli bayram törenlerimizle tasfiye edilmesi, Okul ve üniversitelerde Türkçe tekelinin kırılması ve de Atatürk amblemlerinin okul ve üniversitelerin web sitesinden çıkarılması, Atatürk'e ait slogan ve tabelaların kaldırılması, siyasal otoritenin Dekemalizasyon hamleleri olarak değerlendirilebilir. Böylece "Ne mutlu Türk'üm Diyene" sloganından "Ne mutlu Türk değilim Diyene" sloganına fiilen geçilmiş olunmaktadır.

Ayrıca, siyasal otoritenin organlarında etnisist PKK bölücülüğü ve Atatürkçülüğü aynı madalyonun iki yüzü gibi sunulması ve Kürtçülüğü Türk Milliyetçiliğine karşı bir tepki olarak empoze edilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. İslam kardeşliği propagandası yapılması da Sünni İslamcı çevreler

arasında mezhepsel birlik sağlarken, Türk vatandaşı olan diğer laik (ve/veya Alevi olan) insanları dışlamaktadır.

"Yeni Türkiye", Ortadoğu'ya yönelik olası Rus nüfuzuna karşı bir tampon bölge aracı olarak kullanılan NATO üyesi Türkiye, bölgede Batılıların giremediği yerlere girip ABD'nin elçiliği ve İran, Hizbullah, Bağdat ve Şam hükümetlerine karşı Batıcı ılımlı Sünni İslamcı ülkeler kuşağını kurmak için taşeronluğunu da yapmak için Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinden vazgeçmiş bulunmaktadır.

Siyasal Otoritenin iktidarının Mısır, Libya ve Suriye'nin iç meselelerine karışması ve de Batıcı emperyalistlerin bir zamanlar desteklemiş olduğu dindar ve/veya bölücülerin leyhine müdahale etmeye kalkışması ve bu söz konusu sömürgecilerin vermiş olduğu desteği kesmiş olduğu İhvacı akım ve partilere sahip çıkmaya devam etmesi de Türkiye'yi Ortadoğu'da yalnızlaştırmasına neden olmuştur.

Bu yanlış dış politikanın bir olumsuz sonuçlarından biri de Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de sadece Arap devletlerinin değil, aynı zamanda cazibe merkezi haline gelip de Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünü zedeleyebilecek ayrı bir Kürt devletinin oluşmasıdır. Böylece de (sözde) Türk Dışişleri'nin de Dekemalizasyonu bu gibi sonuçlara neden olmuştur.

Siyasal otoritenin arzuladığı "Yeni Türkiye" için lanse etmeye çalıştığı muhafazakârlık, oruç tutmayan, namaz kılmayan, 3 çocuk yapmayan, başını örtmeyen kadın, kürtaj yapan, sezaryen yapan, içki içen ve/veya kızlı erkekli beraber oturan veya eşcinsel olan insanların bireysel özel hayatlarına bir tecavüz teşkil etmekte olduğundan bazı dernek

ve insanlar 2013 yılında Gezi Olaylarında tepkilerini sebebiyet verdi.

Dekemalizasyonun ilerlemesini de, 2013 yılı sonunda siyasal otorite ve "Cemaat" arasındaki güç mücadelenin başlaması sonucu, iki İslamcı tarafın da nüfuz ettiği kurumlar içinde ve arasında kavganın başladığını gördüğümüzde anlamaktayız.

PKK açılımı ve İslamlaşma politikası yürürlükteyken ortak laik milliyetçi düşmanları tasfiye edildikten sonra Fethullahçılarının büyük ortağı olan siyasal otoriteye karşı siyasal faaliyette bulunmaya başlayıp AB-D karşıtı İslamcılarını darbencilik suçlamalarıyla gözaltına almaya ve de iktidarın bakanlarının yakınlarına yolsuzluk soruşturması yürütmeye başladılar. Bu eski İslamcı ortakların devlet üzerindeki hâkimiyet mücadelesi nedeniyle, zayıflatılmış ve tecrit edilmiş tüm Ergenekon ve Balyoz sanıklarının durumu tamamen değiştirildi, çünkü FETÖ ile mücadele eden ve Kemalistlerin desteğine ihtiyaç duymaya başlayan siyasal otorite tarafından serbest bırakıldılar 2014 yılından itibaren. Ergenekon ve Balyoz davalarının FETÖcü savcı ve yargıçlara bu sefer soruşturma başlatılırken onlar yeniden mahkemeye çıkartıldılar ve (siyasi) tutuklularının serbest bırakılmasına karar verildi.

Kemalist devlet ideolojisi ve taşıyıcıları, ülkeyi yeniden dindarlaştırmak ve bölücü terör örgütü ile müzakereleri başlatmak isteyen siyasal otorite ve o dönemki ortağı olan Fethullahçılar tarafından Türkiye'nin dönüşümü için bir engel olarak görülüyordu. Kemalistlerin ve milliyetçilerin siyasi "darbeciler davaları" ile ordu, medya, akademi gibi alanlardan uzaklaştırılmasıyla, önceki devlet elitleri siyasal otoriteye yönelik baskı araçlarını kaybetti. Bu nedenle, Kemalistlerin

kriminalize edilmesi ve itibarsızlaştırılması, siyasal otoriteye yönelik laik ve milliyetçi muhalefeti zayıflatarak ona daha fazla hareket alanı sağladı.

Çökertilmekte olan Suriye örneğinde de olduğu gibi, etnik temele dayalı tam bağımsız ayrı bir devletin kurulması ülke içinde bir nevi sınırlı özerklik vizyonundan daha kârlı görüldüğünden, müzakerelere rağmen bölücü terör örgütü silahlarını bırakmadı ve siyasal kolu olarak bilinen partinin öncülüğünde hendek kazmaya başladı.

Haziran 2015'te açılım yüzünden hoşnutsuz milliyetçi seçmenlerin MHP'ye ve açılıma rağmen bazı Güneydoğulu seçmenlerin örgütün siyasal kolu olarak düşünülen diğer partiye yönelmesi nedeniyle siyasal otoritenin parlamento çoğunluğunu kaybetti. Başarısız koalisyon görüşmeleri sırasında Suruç katliamı, iki polisin bölücü terör örgütü tarafından şehit edilmesi sonucu, Kemalist ve milliyetçi kesimlerin uyarıların çizgisine gelmiş varsayılan siyasal otorite, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de askeri operasyonlar başlattı ve tekrar seçimi kazandı.

Bölücü Terör Örgütü ile devlet arasındaki çatışma yeniden başladığında, daha önce ortak Kemalist düşmanın tasfiye edilmesi sonucu iktidar ortağı olan Fethullahçılar ile siyasal otorite arasında devlet üzerine güç mücadelesi tırmandı ve bunun önemli bir noktası 2013 yılındaki yargıdaki yapılanmaya ait olan savcılarının siyasal otoriteye yönelik başlattıkları yolsuzluk soruşturmaları ve de bu kapışmanın doruk noktası olan 15 Temmuz 2016'daki FETÖ'nün başarısız darbe girişimi oldu.

Sadece siyasal otorite değil, aynı zamanda Türk milliyetçileri ve Kemalistler de FETÖcü kalkışmaya karşı çıktılar. Bu darbeye girişim, 2014'te başlatılan polis, yargı, medya ve ekonomide başlatılmış olan "Degülenizasyon"un başlangıcından bu yana, siyasal otoritenin ordu içinde Ergenekon ve Balyoz tertibi ile tasfiye edilmiş Kemalistlerin yerine önü açılmış olan FETÖcü yapılanmanın da Türk Silahlı Kuvvetlerinden temizlenecek olmasına karşın bir ön alma girişimi idi.

Darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL ile Ergenekon/Balyoz döneminde bölücüler, FETÖcüler ve de onlarla iltisaklı olduğu değerlendirilen ve 2015'e dek siyasal otoriteyi desteklemiş olup da PKK'ya yapılan operasyonlara karşı çıkan liberal solcular ihraç ve/veya tevkif edildi, fakat siyaset alanı ve buna dâhil olarak da iktidar partisi açık bir Degülenizasyon hesaplaşmasına tabii tutulmadılar.

Siyasal otorite, 2015 yılında kendisiyle ittifak kurmuş olan MHP'nin yardımıyla cumhuriyeti bir Nisan 2017'de bir anayasa referandumu ile partili bir devlet başkanı için aralarında parlamentoyu feshetme, anayasa hâkimlerini atama, yargıç ve savcılara nüfuz eden HSK üyelerini belirleme gibi devasa yetkilerle kuvvetler ayrılığını ortadan kaldırıp her türlü muhalefetin hareket alanını daraltan otoriter süper-başkanlık rejimine dönüştürmek için politik iklimden istifade etti.

Fethullahçılar ile siyasal otoritenin arasındaki mücadelenin başlaması ve de özellikle 15 Temmuz Kalkışması'ndan sonra Ergenekon ve Balyoz davalarının eski Kemalist sanık ve mahkûmlarının itibarı iade edildi, kendilerinin bir kumpas kurbanı oldukları kabul edildi. Ve

aralarındakiler FETÖCÜ subayların bıraktığı boşlukları doldurmak için orduya geri döndüler. Bu yargı kumpası kurbanlarından bazılarının açık pozisyonlara geri getirilmesi, kısmi ve geçici bir "Rekemalizasyon" olarak görülebilir; zaten Kemalistler ve milliyetçilerin istemiş olduğu gibi de 2015/16 sonrasında siyasal otorite kendisini kısmen Rusya'ya yönlendirmeye başladı ve Irak, Suriye ve Güneydoğu'daki bölücü terör örgütü mensuplarına ve de onların siyasal kolu olarak değerlendirilen ve belediyeleri yöneten partiye yönelik operasyonlar başlattı.

Bazı eski yüksek rütbeli Kemalist subayların eski işlerine dönmelerinin nedeni, önce Kemalist ve sonra da Fethullahçılardan boşalmış olan devlet bürokrasisinde kendi tecrübeli ekibini henüz tam kuramamış olan siyasal otoritenin onları geçici olarak kullanmak ve cumhuriyetçi kesimler nezdinde meşruiyet zeminini genişletmek istemesidir. Dolayısıyla, bazı devlet aygıtlarına da Kemalistler yerine Menzilciler gibi diğer İslamcı topluluklar kadroya alınmıştır.

Türkiye'de baskın bir siyasi oyuncu gibi görünmeyen Kemalist kesime hitap eden üç "ulusalçı" partilerden biri de siyasal otoriteyi destekleme eğilimindedir. Bu parti siyasal otoriteyi güçlü bir şekilde destekliyor ve politikası açıkça laik olmaktan çok uzak olsa dahi, iktidarın şimdiki FETÖ ile mücadelesini ülkedeki irticaya karşı bir tür laik Kemalist politika olarak okumuyor veya kendi tabanını o şekilde algılamasını sağlamak istiyor. Laiklik konusunda hassasiyetleri ve ülkede artan otoriteryanizmden muzdarip olanlara göre söz konusu partinin Kemalizmi yorumlama tekeline sadece kendinde gören başkanını da tıpkı bir zamanlar kendi

liberal değer ve normlara ihanet etmiş olan ve Ergenekon ve Balyoz kampanyaları sırasında iktidarı desteklemiş olan liberal sol kesimler gibi siyasal otoritenin iktidarını pekiştirmesine yardım etmekle itham ediliyorlar.

Nasıl ki totaliter (Doğu) Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ndeki eski blok veya uydu partileri gibi iktidardaki hegemonik Sosyalist Birlik Partisinin egemenliğine kendi tabanlarını sistem adına denetim altına almış olan sözde muhalif ama özde uydu partiler söz konusu olduysa bu Kemalistan partinin etkisi dışında kalan diğer Kemalist parti ve çevreler de o partiyi siyasal otorite ve Ayasofya Müzesini camiye dönüştürmek, kadınlara karşı uygulanan şiddeti durdurumama, dinci kadrolaşma, Lozan ve Montrö'yü sorgulama gibi İslamcı-revizyonist politikasına tüm Atatürkçüler adını kullanarak Kemalistler adına destek çıkmakla suçluyorlar

Peki bazı Kemalist ve milliyetçilerin siyasal otoriteyi destekleme sebebinde ne yatabilir? Bu soruyu cevaplamak için Kemalist ve milliyetçi bakış açısına daha yakından bakmak gerekiyor. Kemalistler ve Türk milliyetçileri, siyasal otoritenin şimdilik mücadeleye verdiği etnik bölücü ve FETÖcülerini Türkiye'ye karşı Batı devletlerinin bir tür "beşinci kolu" olarak değerlendiriyor.

Şöyle ki siyasal otoriteye yakın duran Kemalist parti, Ergenekon ve Balyoz Davalarını, PKK'ya karşı yürütülen "Hendek Savaşı", 15 Temmuz FETÖ Kalkışması, Kuzey Suriye'de PKK'nın Suriye kolu PYD'ye karşı "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı" gibi askeri operasyonları, bu gibi operasyonların Batı'nın direncine Putin Rusyası ile eşgüdümlü anlaşmalarla yapılması,

Doğu Akdeniz'de "Mavi Vatan"ın savunması gibi genel olarak örtülü AB-D ile Türkiye Cumhuriyeti çatışması olarak okuyor.

O anlayışa göre siyasal otorite ve tüm Türkiye'nin kaderlerinin birbiriyle yakından ilişkili olarak algılanmaktadır. Sonuç olarak "Türkiye ile ABD arasındaki örtülü savaşta" Türkiye'yi korumak için siyasal otoriteyi destekliyorlar ve ileride ülkenin "Batı emperyalizminden" nihai açıdan "kurtarılmasının" ardından şimdiki siyasal otoritenin olmadığı "ulusal bir hükümet" kurmak için daha uygun bir konuma geçmeyi bekliyorlar.

Bir başka sebep belki de siyasal otorite ile Fethullahçılar arasındaki kavga sonrasında itibarları iade edilen Kemalistlerin en azından Ergenekon tertibi için FETÖ'den revanş alma fırsatı veya bu tür kumpaslar sonucu zayıflatılıp belki de özne olma vasfını yitiren aktörlerin iktidara yavaşarak eklemleme üzerinden devlet aygıtı üzerindeki hâkimiyet kavgasında mevzi kazanma arzusudur. Çünkü o partinin etkisi dışında kalan Kemalistler bugünlerde emekli edilirken o partiye yakın duran mensuplar konumunu sürdürmeye devam etmektedir.

Bu jeopolitik Avrasya seçeneğini savunan Kemalist parti, siyasal otoritenin Biden ABD'sine yaklaşmak için Putin Rusyasına mesafe koymasını görmezden gelirken, Kemalist-ulusalcı cenahta yer alan ikinci parti de sürekli siyasal otorite ve Avrasya'ya yakınlaşmasına karşı çıkmış ve kurulmuş olan üçüncü bir başka parti de hem AB-D hem de siyasal otoriteyi de hedef tahtasına oturmuştur. Bu partilerin başkanları iktidar etkisinde bulunan medyada yok sayılırken genelde sadece siyasal otoriteye yakın duran

Kemalist söylemi kullanan partinin genel başkanına yer verilir.

Bu arada siyasal otoritenin İslamcı politikası ve kendine uygun dinsel temele ulus inşası projesi cılız kalan itirazlara rağmen devam etmektedir. Bu durum da Dekemalizasyon sürecinin bir nebze başarılı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

De-Kemalizasyon Üzerine

Deniz Yüce

Anlık Dergisi'nin önceki sayısında Neo-Kemalizm üzerine düşüncelerimden bahsetmiştim. Bu sayımızdaki dosya konumuz ise De-Kemalizasyon. Tahmin ettiğiniz gibi kavram De-Stalinizasyon kavramıyla benzer mantıkla oluşturulmuş. Bir arınmayı, uzaklaşmayı hatta bir kopuşu anlatıyor. Yapı olarak baktığımızda da “de-“ ön eki zaten olumsuzluk belirtiyor. Yani Kemalist Devrim'i, onun yarattığı birikim ve mirası reddediş anlamına geliyor. Bu reddediş “bizim cumhuriyetimiz değil” söyleminde açıkça ortaya konuyor. Tarihsel olarak bakıldığında bu süreç farklı tarihlerde başlatılabiliyor. Kimi 2013, kimi 2002 kimileri ise daha gerilere giderek Demokrat Parti'ye kadar bu dönemin başlangıcını belirleyebiliyor. 2002 ya da 2013 ile bu süreci başlatanlar askeri müdahaleler başta olmak üzere her türlü kötülüğü ve hatayı Kemalizme bağlıyorlar. Bu toptancı yaklaşım da doğal olarak her şeyi birbirine karıştırıyor.

Ben DP'ye kadar götürenlerdenim. Devrimleri “tutmuş-tutmamış” diye ikiye ayırarak yorumlamak bile tek başına geçerli bir sebep olabilir bu konuda. Ayrıca o tarihten bu zamana başa geçen iktidarlara baktığımızda bunları ne Kemalist diye nitelendirebiliyoruz de Kemalist Devrim'e sahip çıktıklarını görüyoruz. Tam tersi yavaş yavaş altı oyulan, uzaklaşan hatta itibarsızlaştırılan bir konumda görüyoruz ki günümüzde bu süreç toptan bir reddediş şeklini aldı. Bu noktaya ulaşılması ise post-Kemalist ittifakın yaratmış olduğu bir sonuçtur.

Çoğu kez bu ittifakın homojen olmadığından bahsedilir ancak ittifakın öğeleri adeta bir yapbozun parçaları gibidir. Her birinin ayrı bir işlevi olmakla

birlikte bütünün tamamlayıcıları durumundadırlar. Görüşleri, ideolojileri, konumlandıkları nokta farklı olsa da anti-Kemalizm hususunda uzlaşmışlardır. Aslında bir çeşit zaruri ortaklık sayabiliriz bu ittifakı Kemalizm'in tasfiyesinde, bu sebeple ittifak için “homojen değil” vurgusu özellikle yapılmaktadır. Yan yana gelmek istemiyorsunuz ama amacınıza ulaşmak için (geçici de olsa) bu birliktelik kaçınılmaz oluyor. Bu bir anlamda rahatsız olunan ittifak ortaklarından kendini ayrı tutma çabasıdır.

Tarihsel olarak çokça örnek bulunabilir bu konuda, bu sebeple o noktanın üzerinde uzun uzadıya durmayacağım. AKP sonrası dönem için post-post Kemalizm ya da Neo-Kemalizm başlığı altında dillendirilen söylemlere bakmak bizler için geleceğe dair fikir vermektedir. Geçtiğimiz sayıda Neo-Kemalizm için “Kemalizm'den sapma” öngörüsünde bulunmuştum. Bu konudaki tartışmaları takip ettikçe içerik de oluşmaya başlıyor. Örneğin gelecek dönem için Kemalizm'in içinden işimize yarayanları seçerek yola devam etmek fikrini düşünüyorum. Bu düşünce aslında yukarıda DP dönemi için bahsettiğim tutmuş-tutmamış ayırımı gibi geliyor. Olumlu sonuç doğuranlar ya da öyle görülenler alınıp kalanı dışarıda bırakılacak ve zannediyorum esnetilecek ya da ötelenecek konular milliyetçilik, laiklik ve devrimcilik başlıkları altındaki konular olacak. Gerçi hangi Kemalizmden ne alınacağı, kime göre faydalı ya da olumlu olacağı da farklılaşacak bir durum. Önemli bir nokta da sanıyorum kimlik meselesine bakış olacak. Tabii mesele gelip ulus devlet konusunda düğümlenecek. Bu düğümü açmak için neler önerileceği de yakın zamanda karşımıza çıkar. Şimdilik çoğunluk temkinli ve üstü örtük

konuşmayı tercih ediyor.

Yukarıdaki paragraf özelinde şunu ifade etmem gerekir. Kemalist Devrim, modern bir Türk devletinin temeli, bizlerin de başlangıç noktası. Cumhuriyet 100 yıllık bir birikime sahip. Toptan reddediş ya da bir meze tabağı hazırlar gibi biraz ondan biraz bundan bakış açısıyla Neo-Kemalistlerin eline geçecek şey ancak yamalı bir bohça olabilir. Yani AKP sonrası dönemde de De-Kemalizasyon sürecinin devam edeceğini düşünüyorum.

Devam eden De-Kemalizasyon sürecinde farklı Neo-Kemalizmlerden bahsedebiliriz. Kurgulanmaya çalışılan Neo-Kemalizmlerden birinin “katı laik” anlayıştan dem vurarak milliyetçi-muhafazakâr sağ kesime seslenmeye çalışması kuvvetli olasılıktır. Bu anlayışa göre toplum önceye göre daha fazla muhafazakârlaşmıştır ve oy alınması gereken geniş bir kitledir. Bir başka Neo-Kemalizm çeşidi “milliyetçilik”ten dem vurarak kimlikleri ön planda tutan “öteki” olarak dışarıda tutulduğunu düşündükleri kesime yönelebilir ki en önem verdikleri konu Kürt meselesinin çözümü olacaktır. Ayrıca Sağ Kemalist diyebileceğimiz ulusalcı damarı ağır basanlar ise sola kapalı, mevcudun muhafazasını savunan hali hazırda kemikleşmiş kitleleri olan kesimdir. Bu grup uzunca bir süredir ötekileştirilen, “eski kafalı” olarak nitelenen, vesayetçi, eski Türkiye özlemcisi hatta darbeci, katı laik ve “laikçi teyze” olarak aşağılanan belli bir yaş üzerinin çoğunluğunu oluşturduğu gruptur. Belki bir diğer grubu da aktif dış politika savunan ve jeopolitik temelli düşününler olarak toparlayabiliriz. Bu aynı zamanda eski Osmanlı Coğrafyasını Türkiye’nin nüfuz alanı olarak görüp özellikle Irak-Suriye-Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselelerinde aktif

davranmak gerektiğini savunur. Grup içerisinde soldan sağa yelpazenin farklı kanatlarından kişiler bulunabilir.

Yeniden De-Kemalizasyon konusuna dönecek olursak, mevcut siyasi partilerin adeta bir ortaklıkla yürüttüğü bir süreçten bahsedebiliriz. Bununla birlikte bu süreci durduracak, tersine çevirecek ya da bir Re-Kemalizasyon süreci yaratabilecek örgütlü bir toplum kesimi veya sivil toplum örgütleri de bulunmuyor. En büyük kırılma 80 darbesi olarak gösterilse de 2017’den bugüne geldiğimizde tamamen işlevini yitirmiş sadece şekli olarak varlığını sürdüren bir meclis söz konusudur. Ulus egemenliği yeniden “yöneten ayrıcalıklı bir gruba” devredilmiştir. Doğrudan rejim hedef alınmış, kurumları ortadan kaldırılmaya çalışılan bir zamanda yaşıyoruz. Devlet mekanizması işleyemez hale getirilmiş siyasi ve ekonomik kriz derinleştirilmiştir. Ne hukuk ne de anayasanın bağlayıcılığı kalmıştır. Bu sürecin nereye kadar gideceğini kestirmek güç, umutsuz olmamakla birlikte herkesin elini hatta kendini taşın altına koyması gerekiyor.

Aslında temel sıkıntı Kemalizmi dinamiklerinden koparmakla başlıyor. Hemen her düşünceyle ortak noktalar bulmak ve uzlaştırmaya çalışmak deformasyona uğratılmış bir Kemalizm yaratıyor. Herkes farklı bir noktasını öne çıkarmak için kavramı da hırpalamış sıradanlaştırmış oluyor. Tabii ki bu arayışların temel sebebi meşruiyet arayışı. Toplum nezdinde karşılık bulabilmek önemli ölçüde bu gibi kavramlara ya da değerlere dayanıyor. Değerlere bakış açısı da pragmatist ve yüzeysel, karşılık bulabilmek adına her şeye sahip çıkmak. Ancak yavaş da olsa kültürün de zaman içinde

değiştiğini kabul edenler için toplumsal yapı veya düzende var olan her şeyin kabul edilmek gibi bir zorunluluğu bulunmuyor. Kültürün veya değerlerin değişmez şekilde algılanması aslında Kemalizm’in devrimci bakışıyla da çelişiyor. Belki de Atatürk’ün ulaşmak istediği amaç için uzun bir çalışma süreci yaşanmış olsa ve bu amaca sadık kalınsaydı, Kemalizm’in evrenselleşmesinin sağlanması yolunda önemli adımlar atılmış olabilirdi.

Her ne kadar uzun yıllardır devam eden ve önemli ölçüde başarılı olmuş olan De-Kemalizasyon süreci yaşanmaya devam etse de toplumun bir arada kalmasını Kemalist cumhuriyetin harcına borçluyuz. Ancak yaygın olarak kabul görmüş “borç yiğidin kamçısıdır” anlayışından vazgeçip borcumuzu ödemek durumundayız. Cumhuriyet döneminin bu en zor zamanında her sorumlu yurttaşın bu bilinçle hareket ediyor olması bizim için bir başlangıç oluşturabilir. ‘Başlamak bitirmenin yarısıdır’ derler. Bu sebeple en kısa zamanda, bir şekilde, bir yerinden başlamak ve bu mücadelenin bir ucundan tutmak gerekir. Ancak amaca giden yol örgütlü ve azimli kitle mücadelesini şart koşuyor. Sürece müdahale etmemizi sağlayacak en önemli seçeneğimiz de sanırım bu...

Kimsesizlerin Kimsesi Olmak

Muharrem Anıl

Yirmi Birinci Yüzyılda Kemalizm Üzerine Bazı Düşünceler-10

*Tanrı çobanımdır; benim eksiğim
olmaz.*

*Beni taze çayırlarda yatırır; beni
sakin sular boyunca yürütür.*

*Bıçağıyla ruhumu serbest bırakır
Yüksek yerlerdeki çengellere asar*

beni

Pirzola yapar beni

Pink Floyd

Deneme serimizin Pink Floyd'un aynı isimli albümündeki alegoriden ilham alarak "Hayvanlar" başlığını koyduğumuz önceki bölümünde; daha önce "Hakların Savunulması" olarak adlandırdığımız siyasete hasım konumda olduğunu dile getirdiğimiz emperyalist, komprador, ruhban ve despotu tanıtmaya ve tanımlamaya çalışmıştık.

Bu bölümde ise aslında daha önce deneme serimizin "Yakarsa Dünyayı Garipler Yakar" ve "Yeni Bir Siyaset İhtiyacı" başlıklı bölümlerinde de değindiğimiz "prekarya" olgusunu ele alacak ve bu "yeni tehlikeli sınıf"ın Hakların Savunulması siyaseti ile ilişkisi ve nasıl bir zemin yaratılabileceğine dair görüşlerimizi dile getireceğiz.

Başlarken ifade etmemiz gerekir ki; sosyo-ekonomiden kopuk bir siyasi tavır, popülist kimlik siyasetinin bugünkü krizleri ve açmazları yaratan değirmenine su taşımaktan ibaret olup, hangi iyi niyeti ihtiva ederse etsin zararlı bir edebi kolaycılıktan fazlasını ifade etmemektedir.

Bu bakımdan çabamız, hayatın gerçekleri içerisinden damıtılarak hayat bulan Kemalist düşün ve pratiği, bu gerçekliğin katı bir kaidesi konumundaki -Ulusalçı fraksiyonun uzun zaman önce bağlarını

kopardığı- sosyo-ekonomi düşünüşü ile yeniden buluşturabilmektir.

Prekarya, Bir Kez Daha

Prekarya, üzerine uzun incelemelerin yapıldığı ve bugün bilhassa sol düşünce dünyasında geniş tartışmalara konu edilen bir kavram. İngiliz yazar Guy Standing'in bir kaç kitap ile detaylandığı incelemelerinin yanı sıra, özellikle Marksist anlamda gerçekten bir sınıf olup olmadığı, uluslararası ve ulusal düşünce yazınında kendisine sıklıkla yer bulabilmektedir.

Bunun yanı sıra, küreselleşmeci neo-liberalizmin hegemonya kurduğu çağımızda ortaya çıkan sabit emareler neticesinde, evrensel düşünce dünyasında proletaryanın günden güne eridiği ve emekçi kesimlerinin prekarizasyonu çok daha az şüpheli bir kanaat olarak göze çarpmaktadır.

Nitekim, bu tartışmada bizim ilgimizi çeken de, prekaryanın Marksist anlamda bir sınıf olup olmadığını tartışmak değil, inkar edilemez kanıtlarla her gün önümüze serilen emekçilerin prekarizasyonu gerçeği sonucunda bir fenomen olarak prekaryanın varlığıdır. Maksadımız, proletarya gibi tanımlama kriterleri belli homojen bir sınıf tasvir etmekten ziyade, bir takım ortaklıklar zemininde geri kalan geniş kalabalıkları bir çatı altında ifade edebilmektir.

Bu bakımdan, Tanıl Bora ve Necmi Erdoğan gibi "Zamanımızın proletaryası, prekaryadır." yargısına varacak kadar temkinsiz değiliz. Ayrıca bir tek toplumsal tabakanın geniş bir devrimci momentumla kaldıraç vazifesi göreceği türünden, önceki yüzyılda boşa düşmüş bir argümanın peşine takılmak türünden bir saplantımız da

bulunmamaktadır.

Ancak, 27 milyon çalışanın bulunduğu, istihdamın 55%'inin hizmet sektöründe yer aldığı, kayıt dışı çalışmanın 33% seviyesinde bulunduğu, toplam sendikalı işçi oranının sadece 14% olduğu ve istihdamın 73%'ünü küçük ve orta boyutlu işletmelerin sağladığı Türkiye'de –üstelik giderek daha da genişleyen- sosyo-ekonomik ve siyasi bir özne olarak “prekarya” kapsamına girecek geniş bir kitlenin varlığını inkar etmek de bir tür sağduyu yoksunluğu demektir.

Bu noktada, prekarya teriminden ne anlaşılması gerektiğine dair küçük bir parantez açmakta fayda vardır.

Öncelikle prekaryanın en belirgin özelliğini vurgulamak gerekir: güvencesizlik, belirsizlik ve meslek temelli kimlik yoksunluğu. Prekarya, sürekli ve düzenli bir gelir ve istihdam güvencesinden yoksundur. Ayrıca, bu güvencesizlik ve istikrarsızlık nedeniyle işinde bir kariyer ve net bir gelecek beklentisini de yitirmiştir. Ayrıca aşırı eğitilmiş olması karşısında verilen işin düşük nitelikliliği yahut geçiciliği gibi sebeplerle meslek temelli kimlik sahibi olması da büyük ölçüde aşınmıştır. Şöyle basit bir örnek ile açıklayacak olursak; prekarya, 20 yıl Ford fabrikasının montaj hattında çalışarak emekli olmuş lise mezunu babanın (proletarya); birkaç ayda bir kah McDonalds mutfağında, kah Walmart reyollarında savrulan öğretmenlik lisansı mezunu çocuğudur.

Ayrıca, prekaryayı sadece iş, meslek, gelir ve istihdam güvencesizliğinden mustarip olarak tasavvur etmek de yetersiz olacaktır. Tüm bunların hem nedeni hem de sonucu olarak prekarya farklı kısıtlamalar ve güvencesizlik

çeşitleriyle de yüz yüzedir. Bunların arasında temel insan haklarının bir veya bir kaçından yoksunluk, kısıtlı bireysel özgürlükler, ötekileştirilme, gözetim toplumuna tabiyet, mahremiyetin işgali, mağdurun suçlanması, sürekli yeterlilik ispatına zorlanmak türünden sosyal baskı ve kısıtlamalar ile demokratik temsiliyetten mahrum olmak da eklenebilir.

Peki ama prekarya çatısı altında hangi kesimler toplanabilir? Asla tamamını saymak mümkün olmasa da –zira karşılaşılabilecek herhangi bir kriz sonucunda her birey prekaryaya dönüşme riski ile yüz yüzedir.- ilk bakışta prekarya olarak nitelenebilecek kesimler şunlardır: geçici işlerde çalışan kişiler, işsizler yani çalışma hakkından mahrum bırakılmış bireyler, geçinmek için çeşitli türlerden sosyal yardıma muhtaç kimseler, yarı zamanlı çalışanlar, stajyerler, formasyonlarının altında nitelikteki işlerle meşgul olan çoğunluğu üniversite mezunu gençler, ataerkil geleneksel ailenin üzerlerine yüklediği ev içi görevleri de yerine getirmek zorundaki çalışan kadınlar, istihdam ve kariyerde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalanlar, çalışmaları karşılığı hiçbir ücret ve güvence hakları bulunmayan ev hanımları, çalışmaya devam etmek zorunda kalan emekliler, engelliler, kısmi vatandaşlar -yani göçmenler, mülteciler, kriminalize vatandaşlar, ırkçılık ve etnik ayrımcılığa maruz kalanlar gibi temel insan ve vatandaşlık haklarının bir veya bir kaçından mahrum durumdaki bireyler-.

Bu şekilde ifade edildiğinde prekarya teriminin çok geniş ve heterojen toplumsal kesimleri ifade eden çatı bir kavram olduğunu görmek daha da kolaylaşmaktadır. Prekarya, geleneksel sanayi işçisi

proletarya gibi homojen bir sınıf değildir ve bu parçalı hali, aynı devrimci rol ve itkiyi prekaryanın sergilemesi beklentisini de boşa düşürmektedir.

Nitekim, Standing'in de ifade ettiği gibi, sonsuz bir esneklik ve güvencesizlik ortamında işbirliği ve ahlaki fikir birliği de tehlikeye düşer. Bu nedenle, prekarya, kendisini bir sınıf ile özdeşleştirmekte güçlük çeker. Hatta bu parçalı hali nedeniyle bazı üyeleri, kolaylıkla diğer bir kesim üyeye karşı husumet besleyebilir. Örneğin; düşük ücretli geçici bir işçi, sosyal yardıma muhtaç şekilde hayatını sürdüren bir kişiyi “beleşçi” olarak niteleyerek kendi payını aldığı yanılığısına savrulabilir.

Zira, parçalı ve heterojen yapının yarattığı bu iç gerilim nedeniyle, prekarya, karşı karşıya olduğu kırılğanlıkları asıl yaratanın ekonomik ve sosyal yapı olduğunu kolay kolay kavrayamaz. Bu da popülist sağ siyasetçilerin ve neo-faşist hareketlerin kimlik temelli ayrıştırmacılıklarına tav olmalarını kolaylaştırır.

Güvencesiz ve istikrarsız bu kesimin kendiliğinden bir sınıf bilinci kazanarak kolektif bir tutum sergilemesi, sürdürülebilir ve etkili bir direnişe girişmesini beklemek oldukça güçtür.

Prekaryanın tartışmasız bir diğer özelliği ise mahrum bulunduğu güvencesizlik ile dışlanmışlık ve kısıtlanmışlık hali nedeniyle toplumun en memnuniyetsiz kesimini teşkil ediyor olması ve sahip olduğu öfkedir. Bu memnuniyetsizlik ve öfke tetiklendiğinde, bir hınç halini alarak sağ popülizmin elinde faşizme varacak korkunç sonuçlar doğmasına neden olabileceği gibi; doğru ve kontrollü bir siyaset ile işlendiğinde prekarizasyonu

durduracak, hatta ortadan kalkmasını sağlayabilecek olumlu toplumsal dönüşümlere ve ilerici bir toplumsal hareketlenmeye de zemin hazırlayabilecek kitlesel potansiyeli de barındırmaktadır. Ancak bunun için geleneksel sol-sosyalist, sosyal-demokrat, sol-liberal veya üçüncü yolcu reçetelerin dışında bir pratik açılımının keşfedilmesine gerek olduğu tartışmasızdır.

Bir “Cennet Siyaseti”, Ama Nasıl?

“Biz cenneti yeryüzünde kuracağız.”

Lev Troçki

Elbette bir Kemalist olarak, prekarya mevzusunu incelerkenki asıl gayemiz, Kemalizmin yeniden etkili bir ideoloji ve siyasi hareket haline dönüşebilmesi adına, bu yeni ve genişleyen toplumsal kesim ile nasıl bir bağlantı kurabileceğini anlamak, ve bu süreçteki riskleri ve fırsatları keşfedebilmektir.

Zira, toplumun gerçek sorunları ile bağlantısını yitirmiş; neo-liberalizm üzerine konsensüs halindeki İslamcılık, sekülerlik, Türk ve Kürt etnik milliyetçilikleri çerçevesinde kimlik temelli ayrıştırımacı bir dörtlü okey masasını andıran mevcut kitle siyasetinin ve bu siyasetin cılız bir yancısı konumuna düşmüş olan Ulusalçı fraksiyonun, Türk Ulusu’nun geleceği açısından gerçekçi bir alternatif yaratma yeteneğini çoktan yitirdiği kanaatindeyiz.

Bu noktada daha önce “Hakların Savunulması” olarak ifade ettiğimiz yeni bir Kemalist siyasete ihtiyaç olduğu ve prekarya olarak adlandırılan toplumsal kesimin bu siyasetin başarı sağlaması adına ihtiyaç duyduğu kitlesel toplumsal taban açısından doğal olarak ve mutualist bir biçimde verimli bir

ortam potansiyeli taşıdığı yönünde çokça emare gözlemlemekteyiz.

Lakin, hak savunusu odaklı bir Kemalist söylem ve siyaset, kendisini 21. yüzyıla entegre edecek düşünsel ve eylemsel bir dönüşüme ihtiyaç duyduğu gibi, içerisinde yeşermeyi umduğu toplumsal havzayı da dönüştürmek zorundadır. Bu bakımdan geleneksel imge ve retoriklerin terk edilmesi, ideolojik perspektifin odağına yeni ve güncel konu başlıklarının alınması şarttır. Kemalizmin yeniden etkin bir siyasi hareket haline dönüşmesi, aşınmış ve atıl kalmış olan kitlesel karşılığını yeniden bulabilmesine bağlıdır. Bir zemin olmadan, bir kaide inşa edebilmek imkanı yoktur. Bu da Kemalistlerin kendilerini yüzyılımızda var olan yeni ortama ve toplumsal yapıya entegre edebilme kabiliyetleri ile doğrudan ilişkilidir. Bugün toplumun belki de en geniş sosyo-ekonomik kesimini kapsayan prekaryayı tanımak, analiz etmek, anlamak ve hepsinden öte bu kesimin bam teline dokunabilecek söylem ve pratikler kurgulayabilmek bu bakımdan mühimdir.

Bu aşamada ilk olarak Kemalist siyasi pratiğin artık –biraz da zorunlu olarak- sivil toplum zemininde kurgulanmasının gerekliliğine değinmeliyiz. Kurucu ideoloji olmanın sağladığı avantaj ile yakın geleceğe kadar varlığına güvenilen devlet, bürokrasi ve ordu içerisindeki etkinliğin artık bulunmadığı gerçeğini kabullenmek, bu noktada yıkılacak en önemli zihinsel kalıptır. Kemalistler siyasi parti/partiler, en önemlisi vakıflar, dernekler, forumlar ve kolektifler türünden farklı ve katmanlı sivil toplum örgütlenmelerinin her çeşidini yaratmak ve yenilerini türetmek zorundadır. Devlet ve kamu bürokrasisi karşısında daima ezilen ve şüpheli bir konumda

bulunan geniş prekarya kesimlerine dokunabilmek için bu kaçınılmazdır.

Bu aşamada mevcut meslek örgütlenmesi, eğitim vakıfları, sosyal yardım dernekleri vb. sivil toplum örgütlenmesi türlerinin yanı sıra; örneğin toplumsal desteğe, geçim dışında toplumsal katılıma ve kimlik inşasına önemli ölçüde ihtiyaç duyan prekarya için karşılıklı fayda açısından kıymetli sayılabilecek bir öneri olarak, Latin Amerika’daki bazı örneklerinde görüldüğü şekilde, ihtiyaç sahiplerinin faydalanabilmesi için işsiz meslek sahiplerinin gönüllü katılımı ve üretimi ile işleyen halk mutfakları, sağlık merkezleri, eğitim kurumları, terzihaneler ve benzeri işliklerin oluşturulması türünden alternatifler geliştirilmesi önemlidir. Devlet ve bürokrasiden bağımsız sivil bir direniş olarak ortaya çıkan Kuvva-i Milliye’nin imece uygulamalarını burada hatırlamak, sivil girişimler açısından Kemalist gelenek içerisinde var olan altyapıyı keşfetmemize yardımcı olacaktır.

“Hakların Savunulması” olarak tabir ettiğimiz siyaset, tıpkı yüz yıl önce Müdafaa-i Hukuk hareketinin ulusun en büyük meselesi olan emperyalist işgal karşısında, Türk Ulusu’nun anavatanında var olma ve yaşama hakkını savunması gibi; bugün Türk Ulusu’nun en büyük meseleleri olan -ve doğal olarak toplumun en geniş kesimlerinden biri olan prekaryanın da tüm şiddetiyle yaşadığı-: işsizlik, yoksulluk, geçim zorluğu, sosyo-ekonomik eşitsizlik, çoğulcu demokrasi yoksunluğu, kişisel özgürlüklerin kısıtlanması ve baskı altına alınması türünden hak kayıplarına karşı alternatif bir siyasi cephe oluşturulması çabasıdır.

Yine, bu yeni Kemalist siyasetin üzerine inşa edilmesi gerektiğini düşündüğümüz üç temel ilkeyi de burada kısaca izah etmekte

fayda vardır. Bu üç ilkeyi şu şekilde sıralayabiliriz;

- Ekonomide daha fazla toplumculuk
- İdarede daha fazla demokrasi
- Bireysel haklarda daha fazla özgürlükçülük

Ekonomide daha fazla toplumculuk ilkesi çeşitli varyasyonlar, pratikler ve tavırlar ile hayata geçirilebilecek bir ilkedir.

Bunun için evvela, toplumsal zenginliğin adil paylaşımı yönünde modellerin tasarlanması ve gündeme getirilmesi gereklidir. Bu bakımdan daha önce sıklıkla dile getirdiğimiz geleneksel Kemalist retorik dahilindeki “milli burjuva” hülyasından uzaklaşılarak; denememizin “Germinal ile Hayvan Çiftliği Arasında” başlıklı bölümünde ifade ettiğimiz şekilde iktisadi etkinlikte toplumsal faydayı maksimize edecek varlık fonları ve kooperatifler türünden katılımcı sermaye biçimlerinin öncü olduğu bir ulusal iktisadi yapının savunulması önemlidir.

Bu noktada, bir diğer önemli savunu ise sosyal devletin vazgeçilmezliğidir. Prekarya, çoğunlukla katılım temelli sosyal güvenceden yoksundur. Aynı zamanda en büyük karakteristiği olan güvencesizliği aşabilmek için çeşitli toplumsal desteklere de ihtiyaç duymaktadır.

Bu açıdan herkesin temel insan haklarına erişimini, fırsat eşitliğini ve geçimini sağlamasını kendisine dert edinir bir devlet yapılanması zaruridir. Herkes için geçim kaynakları yaratılması, her aile için sağlıklı konutlar, herkes için ücretsiz eğitim, herkes için ücretsiz sağlık hizmeti gibi temel ihtiyaçların tüm vatandaşların erişimine sunulmasını

en sağlam ve kolay biçimde üstlenebilecek organizasyon olan devletin gücünün seferber edilmesi zaten “Devletçilik” gibi temel bir ilkeye sahip olan Kemalizm açısından tereddütsüzce ve ısrarla savunulacak bir gündem başlığı olmalıdır.

Yine topluma karşı temel bir vazife olarak devletin topladığı vergilerin, gerçekleştirilecek bir vergi reformu ile çok kazanandan çok, az kazanandan az şeklinde düzenlenmesi; bu şekilde toplanan vergilerin ise toplumun en muhtaç durumdaki kesimlerinin ihtiyaçlarını gidermeyi önceliğe alacak şekilde kullanılması da önemlidir. Bireysel kazancın içerisindeki toplumsal payın farkında olunarak, devletin optimum dengenin bulunması yönünde ulusal servetin akış yönü ve dağılımını regüle etmesi, toplumsal eşitlik adına en mühim savunulardan birisidir.

Ayrıca, katılıma dayalı sosyal güvenliğin, önemli oranda bir kesimi güvence dışında bıraktığını göz önüne alacak olursak, tüm vatandaşlar için kayıtsız şartsız bir hak olacak şekilde temel ihtiyaçlara erişimi imkanı kılacak ve fırsat eşitliği sağlanması yönünde gelişim sağlayacak olan bir “temel vatandaşlık ücreti” uygulamasının hayata geçirilmesi talebi de ekonomide daha fazla toplumculuk adına dile getirilebilecek örneklerden sadece bir tanesidir.

İkinci olarak, “idarede daha fazla demokrasi” prensibi dahilinde Kemalistlerin başta kendi organizasyonel yapılanmaları olmak üzere, işletmelerde, yerel yönetimlerde ve ulusal siyasette daha fazla katılımcı ve çoğulcu bir demokrasinin hararetli uygulayıcıları ve savunucuları olmaları gerekmektedir.

Neo-liberal kapitalizmin yarattığı şartların kaçınılmaz bir sonucu olarak otoriter, baskıcı ve çoğulculuğu dışlayan siyasi ve toplumsal atmosferlerin ortaya çıkması karşısında radikal biçimde bir demokrasi savunusuna ihtiyaç vardır. Aksi halde sonucu faşizme varan bir tünelin içerisinde seyahat edildiği gerçeği ile yüzleşilmesi kaçınılmazdır.

Yüz yıl önce, askeri işgal gibi en sert bir saldırı karşısında dahi toplum karşılığında meşruiyetini ve kitleselliğini ulusal bir meclise dayandırarak mücadelesini başlatan ve sürdüren Kemalist hareket, bugün de en başta kendi sivil toplumu içerisinde kusursuz bir demokrasi örneği sergilemeli ve tüm toplum için daha fazla demokrasi talebinin öncü savunucusu olmalıdır.

Bu bakımdan, tabandan tavana doğru her katmanda demokrasi ve katılımcılığı uygulanabilir kılacak forumlar, konseyler, kurullar türünden karar alma mekanizmalarının sadece parlamento çerçevesinde kalmayarak mahallelere, iş yerlerine, okullara doğru yaygınlaştırılması yönünde bir çabaya girişilmesi mühimdir.

Son olarak ise “bireysel haklarda daha fazla özgürlükçülük” ilkesine değinecek olursak, bir önceki bölümde bahsettiğimiz üzere prekaryanın içerisinde bulunduğu krizin bir yüzünün de ötekileştirilme, gözetim toplumuna tabiyet, mahremiyetin işgali, mağdurun suçlanması, sürekli yeterlilik ispatına zorlanmak türünden sosyal baskı ve kısıtlamalar olduğunu hatırlayarak başlayabiliriz.

Bu açıdan, farklılıklara tahammül ve saygının hararetle savunulması, insanlar arasında baştan toplumsal adaletsizlik ve fırsat eşitsizliği

yaratan ortam, tutum ve fikirlerin karşısında yer alınması, sansür, gözetim ve tektipleştirme karşıtı bir tavır takınılması gerekecektir. Özellikle Ulusalçı fraksiyonun sıklıkla sarıldığı “Milli Birlik” miti sanıldığı gibi katı ve disiplinli, yekpare bir toplumsal kaide olarak bir ulusal birliğin değil; hukukun güvencesi altında karşılıklı saygı, paylaşım, sorumluluk, katılım ve fayda düzleminin esnekliği ile birleşmiş bir ulusal tasarımı ifade etmelidir.

Bireysel haklara saygı ve bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi yönünde oluşturulacak momentum ve mutabakat, prekaryanın farklı parçaları arasındaki kendi iç geriliminin bertaraf edilmesine fayda sağlayacağı gibi, aynı arayış içerisindeki farklı toplumsal grupları da prekarya çevresinde toplayarak bir çekirdek yapı halini almasını kolaylaştıracaktır.

Prekaryayı odak noktasına alan bir siyasi hareketin daha geniş tabanlı bir toplumsal ittifak ağı kurması ve kitleselleşebilmesi için bireysel hakların ve özgürlüklerin geliştirilmesi, hoşgörü, paylaşım ve katılım temelli bir toplumsal kültür savunusunu yılmaz bir biçimde gündeminde tutması bir gerekliliktir.

Sonuç olarak bir kez daha tekrar etmeliyiz ki; günümüzde siyasi başarı arayışındaki bir Kemalist hareketin kitleselleşmesi, bunun için de toplumun mevcut profili ve sorunlarının iyi irdelemesi gerekmektedir. Geniş ve memnuniyetsiz bir toplumsal kesim yelpazesi olarak prekarya, baş edilmesi gereken çok farklı türden sorun ve arayışları gündeminde tutsa da, ancak toplumcu bir ekonomi, demokratik bir idare ve bireysel haklarda özgürlükçülük savunusu ile kavranabilecek ve ilerici bir toplumsal harekete çekirdek bir zemin sağlayabilecektir.

Kemalizmin Apollonik ve Diyonizyak Bağlamda İncelenmesi

Erol Özgür Abanoz

Son dönemde Kemalizm'in bazı savunucuları tarafından Platonik bir bakış açısıyla, uygulama alanı bulduğu cumhuriyetin ilk dönemlerine yönelik asrı saadet yakıştırmaları gündemi siyasal İslam kadar meşgul etmektedir.

Yapısı gereği siyasal İslam ve her ne kadar özgürlükçü olduğunu iddia etse de tahakkümü merkez alan bazı düşünce akımları karşısına bunu, yani asrı saadet güzellemesi yapan Kemalist bakış açısını alarak siyasi ajandasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ancak Kemalist düşünce tam anlamıyla incelemeye alındığında, siyasal İslam ve bahsettiğimiz sözde özgürlükçü düşünce akımları karşısına asrı saadet güzellemesi yapan bu yan düşünceyi koyarak aslında bir kardeş kavgasına giriştiği görülmektedir. Çünkü böylesi siyasal İslam'ın Apollonik doğasına daha uygundur. Kendisine benzer yapıyı, düşüncesi kadar iyi bildiğinden onu eleştirip aslını yıpratmak daha kolaydır. Kaotik doğumlu Kemalizm, Apollonik doğasını ezip geçme ihtimalini her daim içinde barındırmaktadır. Bu korku, basit bir replikayı karşısına alarak kontrollü bir patlatma sağlamaktadır.

Şöyle ki, seçkinciliğe; Klasik Osmanlı düşüncesine karşı eşitlik ve özgürlük kavramlarını merkezine oturtan Kemalizm aslında Diyonizyak bir yapıya sahip görünmektedir. Buna göre insan üstünde başka bir insanın mutlak egemenliğini tanımayan Kemalizm bu açıdan yıkıcı bir etki göstermekte ve insanı görece doğaya uygun bir duruma dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Kristalleşen Apollonik düşüncenin yani monarşi ve çoğunlukçu düşüncenin karşısında toplumcu ve çoğulcu bir tavır takınarak bu iki kavrama karşı savaş açmış

durumdadır. Peki ne olmuştur da Kemalizm, bağlamından koparılarak başka bir çehreye büründürülmüş ve bu çarpık haliyle siyasal İslam'ın karşısına oturtulmuştur?

İlerlemeci düşünce, insanın karşısına doğayı alarak yolunu çizmesini ve bu alanda hakimiyetini sistematik biçimde kurarak kendini gerçekleştirmeyi amaç edinmektedir. Buna göre doğa hakimiyet altına alınacak, insana hizmet edecek konumdadır. Kendine, tıpkı Platon'un idealleri gibi Apollonik bir hedef ortaya koyarak inananlarını buna yöneltip gerçek doğalarından uzak bir noktayı işaret etmektedir. Bu hedef, her ne kadar doğalarına uygun olmasa ve ulaşılamayacak olsa da sadece onun yolunda gitmek dahi bireyin kendini geleceğe taşımasını sağlayan, ölümsüz kılarak doğasına karşı gelen ve böylelikle doğayı yenen bir zafer yoludur. Dikkat edilmelidir ki burada, doğa başka bir varlık olarak insan karşısına oturtulmaktadır. Birlikte var bulunduğu ve hatta doğanın bir parçası bulunduğu gözden bilinçli bir biçimde uzaklaştırılmaktadır.

Bu açıklamadan sonra satır aralarından çıkarılacak birkaç kavram bulunmaktadır. Hakimiyet ve hizmet, idealin içeriklerinden ikisi olarak doğaları gereği hiyerarşi ve sınıf kavramlarını doğurmaktadır. Doğal halde, insanın insana egemen olmadığı durumda herhangi bir hiyerarşi ve sınıftan söz edilemez iken Apollonik düşünce kendi "doğası" gereği bu kavramları doğurarak bir sınıflandırmaya ve düzenlemeye girişmektedir. Doğaya hizmet için vardır ancak düzenin sağlanması ve Diyonizyak karmaşanın aşılması için bir hiyerarşi oluşturulması gerekmektedir. İnsanın hür iradesi mümkün değildir, düzen ve ilerleme toplumun tek

bir vücut şeklinde nefes alması ile sağlanabilecektir. Haliyle yönetici bir sınıfın oluşmasını salık veren bu düşünce kendi ayrıcalıklılarını da yaratmaktan geri durmayacaktır. Düzenin reklamını mükemmel şekilde yapan bu ayrıcalıklılar doğanın insana hizmet etmesi meselesini gayet iyi bir biçimde ele almaktadır. Buna göre yine Apollonik düşüncenin doğası gereği, “doğa”yı yani ayrıcalıksız ve sıradan insanları yönetmek gerekmektedir. Çünkü doğa sıradandır. İnsan elinin değmesi onu mükemmelleştirmektedir. Mermer parçası öylesine bir halde varlığını sürdürürken insan onu şekillendirerek Apollo Belvedere’yi içinden çıkaracaktır. Toplum içindeki kaos böylelikle son bulacak ve düzen sağlanacaktır. Tabii ki bu sırada ayrıcalıksızlardan oluşan doğa, ayrıcalıklılara hizmet edecektir. Bir gün belki toplumdaki bir unsur tıpkı mermer parçası gibi kendini gerçekleştirebilecektir veya denerken ölecektir. Bu umut veren düşünce kaosa sürüklenmeye meyilli toplum için çok önemlidir. Aksi takdirde kendilerinin de bir şekilde kazanacağı aşılınmayan kitle, yönetilemez hale gelecektir. Elbette bir cennet vaat edilmelidir ki birimler canla başla sistem için çalışarak elitlerin ve Apollonik düzenin devamlılığını sağlayabilsin ve kaostan uzaklaşabilsin.

Tam bu noktada Kemalizmin yapısı dikkatle ele alınmalıdır. Bireye sunduğu bir asrı saadet yoktur. İnsana insanın egemen olamayacağı düşüncesini temel almaktadır. Ancak yine de kendi içinde bir çapraşıklığa sahiptir. Her ne kadar özgürlük ve eşitlik için yola çıksa da onun da sistem olması bir düzen hayal etmektedir. Bu düzen tabii ki ayrıcalıklıların egemenliğini savunan bir yapıda değildir. Sistemin, düzenliliğinden kaynaklı yapısı

nedeniyle devamlılığını sağlayacak adımlar onu Apollonik bir çehreye dönüştürmekte ve Diyonizyak merkezinden uzaklaştırmaktadır. Her ne kadar sınıfsız bir toplum hayal edilse de toplumun sınıfsızlaştırılması için bir program gereklidir. Bu program da haliyle kaotik toplum yapısına belirli sınırlar çizmek için Apollonik düşüncenin yegâne çocuğu bilimi araç olarak ele almaktadır.

Bilim bu haliyle tehlikeli bir yöne eğilim gösterebilmektedir. Batılı bilim ve düşünceden iki asır uzakta varlığını sürdüren Türk toplumu ancak radikal yeniliklerle bu farkı kapatabilecek durumdadır. Dirençle karşılaşması elbette ki olağandır. Bu noktada, Kemalizm de direnci uzaklaştıracak bir ütopya sunmaya çalışmakta ancak başarısız kalmaktadır. Çünkü kendini var eden kaotik sistem, içine bir ütopya kabul edemez durumdadır.

Bu ütopyik hedef koyulması, bir asrı saadet ideası açısından cumhuriyetin ilk dönemi hedef gösterilerek amacın bu olduğunun iddia edilmesi bir akıl tutulması yaratmaktadır. Evet, Kemalizm oluşu bakımından kaotik bir doğaya sahip olsa da bilimi ilerleme aracı olarak görmesi açısından Apolloniktir. Buradan hareketle bir ütopyasının var olduğunu iddia etmek onu tam anlamıyla bir düzenciliğe yani Apollonik bir sistem oluşturmaya zorlamaktadır. Ancak bu baskı arttıkça kaotik yapısı öne çıkmakta ve karşıtlığını ortaya koymaktadır. Baskının etkisi ne kadar kuvvetli olursa, kaotik yapısına o kadar yaklaşmakta ve yıkıcılığı arttırmaktadır. Buradaki yıkıcılık, düzen sağlayıcı biçimde restorasyon değildir. Sınıfsız bir toplum yaratmak için bilimsel yöntemlerle yapılan ilerlemeci programlar gibi bir sonuç oluşturmamaktadır.

Kemalizmi Apollonik bir düzleme indirgeyerek asrı saadet anlatisına girilmesi çok tehlikelidir. Bu durumda bilimin soğuk yüzü, özünde insanı alan bir sistemde baskın gelmeye çalışacak ve meseleyi radikal bir boyuta taşıyarak olduğunun karşısına getirecektir. Burada bilim bir propaganda mekanizması işleterek insanı ezecek, seçkinlerini yaratacak ve bu elitlerine hayat hakkında karar vermeyi dahi mubah görecektir.

Bu noktada siyasal İslam, rakibine ad hominem saldırılarda bulunabileceği ortamı yakalayacaktır. Diğer bazı özgürlükçü iddiadaki düzenci fikirler gibi o da baskın gelemeyeceği rakibinin yerine gerçekte siyasal İslam’a benzer çapraşık bir kopya koyarak yıkım operasyonuna girişecektir. Yaptığı elbet karşılık bulacaktır çünkü Kemalizm karşısına sadece bu düzenci fikri almamıştır. Siyasal İslam ile taban tabana zıt olduğunu iddia eden ancak elitlerin tahakkümünü uygun bulan bazı düşünler karşı safta birlikte gruplanacaktır. Böylelikle birçok yönden saldırıya uğrarken zayıflayacaktır ancak unutulmamalıdır ki her etki bir tepki yaratmaktadır. Diyonizyak yapısı gereği baskının şiddeti ne kadar artarsa kendini o denli kuvvetli biçimde dışa vuracaktır. Bu Apollonik düzenin kendi içindeki tepkilere karşı sistem içindeki, düzene uygun bir karşıtlık değildir. Yukarıda da açıklamaya çalışıldığı gibi tümünden yıkıcıdır.

Düzen siyaseti olmayan Kemalizm’in doğru anlaşılabilmesi elzemdir. Apollonik sisteme dair yararlı bazı unsurları da barındıran bu düşün içindeki dengenin yanlış yorumlanması durumunda olmadığı kışvelere büründürülmeye çalışılmaktadır. Atalar kültüründe

soyunu sayar gibi bilim insanlarının art arda dizilerek düşüncenin meşrulaştırılmaya çalışılması tam da böyle bir durum doğurmaktadır. Kemalizm meşruiyetini geçmişten değil tüm zamandan almaktadır. Kaldı ki kendisinin meşruiyete de ihtiyacı yoktur. Bu gereklilik Apollonik varlığa özgüdür.

Gördüğü her şeyi kendi anlam dünyasında sınıflandırmaya çalışan vasat zihinlerin benzerlikler üzerinden kurduğu basit dünya camdan bir kule gibidir. Bu açıdan Kemalizm'i, İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidarda olan bazı Apollonik görüşlere benzetmeleri normaldir. Ancak kaçırdıkları husus, iki benzemez üzerinden benzerlik kurmaya çalışmalarıdır ki gerçekte ikisinin de ne olduğunu bilmemekte; yine ne anlama geldiğini bilmedikleri süslü terimleri kullanmakla bildiğine inandırmaya çalışmaktadırlar. Günümüz erkleri onlardan bunu istemektedir. Bilmeleri değil, bilmeseler de öyleymiş gibi görünmeleri yeterlidir. Ancak şu anki durum bu basitliği, vasatlığı kaldırabilir durumda değildir.

Dış Politikada Neler Oluyor?

Ahmet Yavuz Gürler

Günümüz Türkiye'sinin karşılaştığı sorunlar esasında geçtiğimiz yüzyılda var olan dış politika tercihleri paralelindeki gibi gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere Soğuk Savaş sürecinde iki kampa ayrılan dünyada devletler ister istemez bir kampa yönelmiştir. Ya da iki kampın da dışında kalıp sınırlı bir etkiye sahip Bağlantısızlar Blok'unu oluşturmuşlardır.¹ Türkiye'nin tercih ettiği Batı tarafı üzerinden karşısına çıkan sorunlar dış politika başta olmak üzere tüm gelişmeleri etkilemiştir.

Türkiye'nin tercih ettiği blok üzerinden komşuları başta olmak üzere sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Özellikle Ortadoğu bölgesindeki tercihleri ülkenin Batı hayranı olmakla Arap coğrafyasında suçlanmıştır (1957 tarihli Suriye Krizindeki tutumu). Hem İsrail'in kuruluşundaki tanıma kararı hem Cezayir'in Bağımsızlık Savaşı'ndaki tutumu nedeniyle problemlerli ülke olarak konumlanmıştır.² Tüm bunların yanında Batı kampındaki ülkelerle de sorunlar yaşanmıştır haliyle. Yunanistan ile yaşanan deniz hukuku kaynaklı problemler ve Kıbrıs adasının statüsü konusundaki durumlar iki ülke arasındaki ilişkileri zorlayan bir süreç olmuştur.³

Soğuk Savaşın bitimi ile eskisi gibi sert blok tartışmalarının ve düşmanlaştırılan dünya düzenin olmayışı Türkiye'ye dış politikada yeni alan sağlamıştır. Tüm bunlara rağmen karşılaşılan yeni süreçte

söylemlerle oluşturulan yeni dış politika tercihleri sorunların boyutunu artırmıştır. Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası algısı büyük bir sorun haline gelen içeriği yetersiz politika tercihleri olarak ortaya çıkmıştır.⁴

Bölgeselleşme konusunda önemli bir yapı olan Avrupa Birliği (AB) ile inişli çıkışlı ilişki kuran ve hala adaylık statüsüne sahip olan Türkiye'nin tıpkı dünyadaki benzer ülkelerdeki gibi gelecekteki profili ve kendini konumlandığı yer net değildir. Bu da beraberinde gelgitlere neden olan politikaları ortaya çıkarmıştır. Sözelimi belli yıllar AB ile yakın ilişkilere dayalı politika ve uygulamalar tercihi ortadayken, belli yıllar AB'nin dışında eğilimlere ve arayışlara yönelik haline gelmiştir.⁵

Batı Bloku merkez ülkesi ABD ile olan ilişkiler Türkiye'nin esasında Soğuk Savaş'tan bu yana karşısına çıkan hem olumlu hem olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Özellikle ABD tarafından gelen söylemler ve politika tercihleri Türkiye'nin dünyadaki ülkelerle ilişkilerini belirler hale gelmiştir. Ayrıca zamanında alınan kararların sonuçlarının da etkileri sürmektedir. 21. yüzyıl ile dünya siyasetindeki dengeler paralelinde bölgesel müttefiklerini harekete geçirme eğiliminde olan ABD'nin Türkiye'ye alan açması ile daha rahat tercihler alabilmesi yanında dış politikadaki karar alıcılarının aksiyoner politikalara yönelmesine yol açmıştır. Fakat bu süreç ABD

1 Haber Global, "18. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi Bakü'de başladı", Haber Global, 25.10.2019, (<https://haberglobal.com.tr/dunya/18-baglantisizlar-hareketi-zirvesi-baku-de-basladi-11166>).

2 Bayram Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", ADAM Akademi, 2011/1, (<https://dergi-park.org.tr/download/article-file/230532>).

3 "İkili İlişkiler Uyuşmazlıklar", Türk/Yunan İlişkileri, (<http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar>).

4 İbrahim Karagül, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne ne oldu?", Yeni Şafak, 19.04.2000, (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahim-karagul/adriyatikten-cin-seddine-ne-oldu-49082>).

5 Yusuf Kaya, "AB-Türkiye İlişkisi: Yüksek gerilimden yeni bir başlangıca", Anadolu Ajansı, 21.01.2021, (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-turkiye-iliskisi-yuksekerilimden-yeni-bir-baslangica/2117744>).

merkezli ilişkilerin iyi olduğu süreçte olmuştur.⁶ Benzer süreci Güney Amerika'da Brezilya'nın yaşadığı da bazı yönleriyle söylenebilir. İlişkiler iyi olduğu zamanlar her durum normalden ittifaktaki ülkelerin bağımsız politika girişimlere yönelmesi iktidar odaklarının değişmesi paralelinde eylemlerle bir nevi dış müdahale hamlelerinin yansımalarını göstermiştir.

2010'lu yıllar sonrasında kontrolden çıkan ülkelere karşı sadece söylem bazlı ittifak ilişkisine sahip olduklarını hatırlatan ABD'nin ve bölgesel yapılanma AB'nin eğilimleri sonucunda Türkiye'nin tekrardan Batı karşısında kendisine arayışlara yöneldiği görülmektedir. Ama yaşanan bu durumlar ve paralelde karşılaşılan mezhepçi politikaların tercihi ve sonucu Türkiye'nin eskisi kadar muhatap bulamadığı bir gidişatı karşımıza getirmektedir.

Hatta Türkiye'nin uyguladığı politikaları kısa süreli de olsa kendisine açılan alandan hareket ettiği haliyle BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olduğu ortadadır.⁷ Fakat bunun aksine Türkiye'nin tamamıyla zıt politikalar uyguluyor hale gelişi ile yeniden başvurduğu BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğinin oylamasında seçilememiştir.⁸ Bu örnek aslında Türkiye'nin dış politika tercihlerinin ne kadar da dış ülkelerdeki izleniminin bir yansıması olmuştur.

Türkiye gibi ülkelerin arayışı aslında hangi yöne gideceğinin kestirilememesidir. Çünkü ülkelerin tercihleri genellikle var olan dış politik kodlara göre gerçekleşmektedir. Ülkelerin bu bağlamda bağımsız hareket edebilme özgürlükleri çok yoktur. Özellikle günümüz dünyasındaki gelişmeler ve karşılaşılan olgular bu örneği defalarca yinelemektedir.

Teknolojik yönden ve askeri konularda da bazı gelişimlere sahip olan Türkiye'nin üretim konusunda sınırlı kapasitesi ile bağımsız ve bağlantısız bir harekate girişebilmesi aslında olanaklı değildir. Bu bağlamda Türkiye Arap Baharını takiben yaşanan süreçte Libya'da, Suriye'de eyleme girişmiştir. Ama istediği yönde sonuçlanabilecek politikalara yönelememiştir.⁹

Rusya ile etkileşim kurmaya ve 21. yüzyıl başından beri dost/düşman ikileminden çıkıp pragmatik ilişki oluşturmaya çalışan Türkiye'nin daha nitelikli tercihleri oluşmaya başlamıştır. Fakat gelgit yaşanan ilişkilerin aslında karşılıklı düşman söylemine dönebilecek boyuta varan dönemlerle de karşılaşmıştır.¹⁰ Özellikle S-400 Hava Savunma Sistemi tercihi, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin gerilmesine ve dünyada 2000'li yılların sonunda Türkiye için söylendiği gibi -eksen kayması- ya da yeni bir yöneliş yönlenme söylemi mi ortadadır sorusunu beraberinde getirmiştir.¹¹

9 Merve Tahiroğlu ve Jonathan Sehanzer, "Ankara'nın Başarısızlığı: Türkiye Arap Baharını nasıl kaybetti?", Foundation For Defense of Democracies, 03.02.2016, (<https://www.fdd.org/analysis/2016/02/03/ankaranin-basarisizligi-turkiye-arap-baharini-nasil-kaybetti/>).

10 Deniz Barış Narlı, "Çatışmaların gölgesinde Türkiye-Rusya ilişkileri", DW Türkçe, 19.10.2020, (<https://www.dw.com/tr/%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1n-g%C3%B6lgesinde-t%C3%BCrkiye-rusya-ili%C5%9Fkileri/a-55328970>).

11 DW Türkçe, "ABD'den Türkiye'ye: S-400'leri elinizde tutmayın", 24.02.2021, (<https://www.dw.com/tr/abdden-t%C3%BCrkiye-ye-s-400-leri-elinizde-tutmayin/a-56669639>).

Karşılaşılan her problemde kendisine hareket alanı sağladığını düşünen Türkiye son aşamada yine ABD ve AB ile yani Batı kampıyla irtibata geçmek durumunda kalmıştır. Çünkü istediği bağlamda ittifak ilişkisindeki kuvvetli ülkenin ya da organizasyonun verdiği alan doğrultusunda hareket ederken kimi zaman çözümsüzlükleri çözüm haline getiren tercihleriyle kısıtlanan dış politikada yeni bir soluk getirme anlayışını gütmüştür.

Sonuç kapsamında çeşitli politikalar ve ittifak ilişkileriyle hamleler oluşturmaya çalışan Türkiye'nin geleceğe yönelik aslında hala net bir rotası bulunmamaktadır. Tercih edilen politikaların ve alınan kararların zigzag oluşturduğunu hatta tabir yerindeyse 21. yüzyıl başındaki politikalara geri dönüldüğünü ya da dönülme yoluna girildiği aşıkardır. Bu açıdan bakıldığında sonrasında ne olacağını kestiremeyen kapasite olarak bölgesel güç olma potansiyeli olan Türkiye'nin kimilerinin aktardığı gibi "Grand Strategy" var mı? sorusu gelmiştir.

Grand Strategy kısaca devletlerin veya diğer siyasi birimlerin, çıkarları olarak algıladıkları unsurları elde etmek için; hangi askeri, diplomatik, politik, ekonomik ve diğer güç kaynaklarını; nasıl önceliklendirdiğini; ve ne şekilde hareke geçirdiğini kurgulayan milli devlet politikası olarak tanımlanmaktadır. Teorik açıdan algılanan bu çıkarlar, devletin hayatta kalmasına olanak sağlama, belli yerel çıkarları veya fikri koalisyonları takip etme ya da belirli bir bölgesel ya da küresel düzeni oluşturmada en minimal amaca odaklanmaktadır. Konseptteki "büyük" genellikle görkemli veya hırslı olmakla karıştırılır; bununla rkiyeye-s-400leri-elinizde-tutmay%C4%B1n/a-56669639).

6 Remzi Durmuş, "Geçmişten Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri", TASAM, 13.09.2011, (https://tasam.org/Files/Icerik/File/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri_cff226c0-9cc8-4b1b-95a1-a352e377de84.pdf).

7 Cumhuriyet, "Türkiye, BMGK geçici üyesi oldu", 17.10.2008, (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-bmgk-gecici-uyesi-oldu-16350>).

8 BBC News Türkçe, "Türkiye BM Güvenlik Konseyi'ne giremedi", 17.10.2014, (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141016_turkiye_bm).

beraber, geniş kapsamlı hedefler değil, devletin tüm kaynaklarının devletin algılanan amaçları doğrultusunda yönetilmesini vurgulamaktadır.¹²

Ez cümle, karşılaşılan problemler ve olgular her ne olursa olsun Grand Strategy üzerinden hareket eden devletler ve mümkün olduğu kadar bağımsız olma eğiliminde olup başat güç konumunda düzen sağlayıcı devletlerden olmazsa Türkiye yönlendirilecek devletlerden olacaktır. Bu açıdan kimi teorisyenlerin dediği gibi arada kalan devletlerden olmaya en azından kısa ve orta vadede devam edecektir. Geleceğe yönelik gözle görülür bir değişiklik gözükmemektedir. Bu durum ile beraber gelgitler yaşanacağı da aşikardır. Haliyle her görüneye inanmamak da gerekmektedir. Kimi zaman bu durum sorgulamamızı da engellememelidir.

12 Paul Van Hoof, “Büyük Strateji Nedir? (Grand Strategy)”, Turkau Çeviriler, 21.07.2020, (<https://turkau.com/buyuk-strateji-nedir/>).

Kartaca Roma İkilemi

Erol Özgür Abanoz

İki bin yıldır yönetim biçimleri açısından karşılaştırılan bu iki devletin birbirine politik olarak rakip olduğu ve anlatılanların aktarılış biçiminde sadece basit rakipler olarak öne çıkarıldığından birbirlerini yok etmek için ellerinden geleni yapan taraflar olarak söylene gelmiştir.

Bu basit çıkarımı bir ilkokul çoğu dahi yapabilecek iken günümüzde başat sayılan kerli ferli bilim insanlarının ağzında süslü ve entelektüel görüldüğü için kullanılan “Ceterum autem censeo Carthaginem esse delendam”ı sadece bir söz dizisi halinde, direkt anlamıyla “Kartaca yıkılmalıdır.” şeklinde görmek Türk akademisinin içinde bulunduğu içler acısı duruma sadece tüy dikmektedir. Özellikle sosyal bilimler için konuşacak, felsefenin fenni bilimlere kıyasla bu alana daha yakın olabileceğine yönelik düşünmek pek de sakıncalı görünmemektedir. Hatta Klasik Dönem ile alakalı ve bu döneme damgasını vuran böylesi bir çatışmada felsefi değerlendirmenin gerekliliğini göz ardı etmek tabiri caizse tıbbiyelilerin affına sığınarak hastayı muayene etmeden tanı koymaya benzemektedir. Hal böyleyken Marcus Porcius Cato tarafından hararetle savunulan bu sözün gerçekte ne anlama geldiğinin bilinçli yahut bilinçsiz şekilde göz ardı edilmesi, siyaset üzerine yapılan tartışmaları günümüz politik çatışmasında normalde olduğundan hayati bir noktaya getirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendini baskın biçimde gösteren sosyal bilimlerde fikir kıtlığı, bu tarihten günümüze yapılan teorik çalışmaları özellikle siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler başlıklarında; söylenenin ne olduğu ve nasıl bir değere sahip olduğundan çok kimin ne dediği

ve akademik çalışma yürütenler için bu konuşanlar arasından kendinizi kime yakın buluyorsanız onun etrafında toplandığınız bir hale dönüşmüş durumdadır. Bu açıdan kıraathanede, arkadaş çevresinde sohbet konusu olacak şekilde bir futbolcunun kariyerinin takibine ciddi biçimde benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde takım tutar biçimde savunulan görüş, görüşü savunana karşı beslenen duygusal bağ – Evet, gerçek anlamda bir duygusal bağ kurulmuştur. Rasyonel bir değerlendirme yapılamadığından kişi söylediğinin önüne geçmekte ve akademide bir kurtarıcı arayan zihinlerde radikal bir bağlılık yaratmaktadır.- hobi olarak yapılan futbol takibi yerine holiganlaşan taraftarların durumuyla yakın benzerlik göstermektedir. Fikrin altını dolduracak düşünsel sürecin bir kenara bırakıldığı ve geçit törenine benzer biçimde tuttuğu takımın futbolcularını sayar gibi akademisyen saymak, hatta bu kişilerin yine sporcular gibi özel hayatlarını magazinsel biçimde en ince ayrıntısına kadar ezberlemek, düşünsel birikime katkı koymaktan çok daha önemli bir hal almış hatta bu magazinel bilgiye vakıf olmak diğerlerinin arasında bir prestije dönüşmüştür.

Bireye indirgenmiş bu vasatlık haliyle kendini söylemlerde de göstermektedir. Bir anekdotun ne anlama geldiğinden ziyade süslü ve akademik durduğu için söylene gelen varlığı düşüncenin içini daha da boşaltmaktadır. Yukarıda verdiğimiz Roma Kartaca çalışmasına dönecek olursak, basit anlamıyla bir görüşü yerle bir etmek yerine kullanılan “Kartaca yıkılmalıdır.” bu açıdan incelemeye muhtaçtır. Şöyle ki, aslında burada altı çizilen olgu Kartaca ve Roma toplumlarını oluşturan fikirdeki

karşıtlıktır. Bu açıdan gerçekte, Roma özelinde Kartaca ve onu oluşturan fikirlerin ne derecede tehlikeli olduğu ve şehrin onu var eden fikirlerle bir bütün olduğu ve tamamının yer yüzünden silinmesi gerekliliği kastedilmektedir.

Düalistik bir çatışma olarak tanımlanabilecek bu durum devletlerin egemen felsefesinin özneleştirilmesinden ibaret bir haldedir. Toprağa bağlı soyluluğun temel alındığı bir yapıya sahip Roma devletinin karşısına askeri ve ticari yeteneğin söz hakkı sağladığı ve bu açıdan bir nevi meritokratik sayılabilecek Kartaca koyulmuştur. Soydan devam edecek varsıllığın ataerkil yapısına karşı doğanın hayatta bırakacağı anaerkil düzen çatışması konunun temelini oluşturmaktadır. Hatta öyle ki bu dinlerine de işlemiş durumdadır. Salt ataerkil bir inanç sistemine sahip Roma'nın karşısına dini ile de kadın ve erkek kültürünün neredeyse eşdeğer sayıldığı ve Roma tarafından feminen addedilen bir yapı koyulmuştur. Bu yapıda, sırf ilerleyip tanrıların rızasını kazanmak için Roma'nın büyük bir küfür saydığı insan kurbanı bile gerçekleştirilmekte ve sunularda insan kanı akıtılması fikri dahi Romayı temellerinden sarsmaktadır.

Bu açıdan Kartaca'nın yıkılması salt bir vandalizm meselesi değil, öne sürülen fikrin tam karşınının tüm ilişkileri ile ortadan kaldırılması ve zihinlerden silinmesini amaçlamaktadır. Günümüz modern düalist karşıtlık kavramlarından sol ve sağa benzerlikleri nedeniyle böyle bir sürtüşmenin radikal ajandası olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Yani "Kartaca yıkılmalıdır.", başkent Ankara'ya taşınmasıdır. Bizans'ın yıllardır süren ölümcül hastalığının tamamına ermemesi sonucu yerini

dinamik Türk devletinin almasıdır. Hatta İstanbul'un alınması meselesi Kartaca ile sandığımızdan daha da ilintilidir.

Aktarılan efsaneye göre Kartaca şehrinin kurucusu Prenses Dido (Elissa veya Alissar olarak da bilinir.) Fenike'nin Sur şehrinden sürgün edilmesine müteakip Kuzey Afrika'nın günümüz Tunus bölgesine gelir. Bölgede daha önce Fenike ticaret kolonilerinin varlığı burayı iyi bir mesken haline getirmektedir. Yerlilerden bir şehir kurmak için toprak isteyen Dido, cevap olarak ancak bir öküzün derisi kadar yerin kendilerine verileceğini öğrenir. Prenses, yerli halkın bu aşığılayıcı cevabına karşılık şehrin kurulması için kesilen öküzün derisini ince şeritler haline getirerek yerleşkenin sınırlarını belirler ve Kartaca böylelikle kurulmuş olur. Anlatının birebir benzeri Türk tarihinde de bulunmaktadır. Henüz Fatih olmayan Sultan II. Mehmet Bizans İmparatorundan İstanbul'un Rumeli kıyısında toprak istediğinde cevap olarak ancak bir öküzün derisinin kapladığı alan kadar arazi alabileceği iletilir. Sultan Mehmet de karşılık olarak bir öküzün derisini şeritler halinde keserek günümüz Rumeli Hisari'nin sınırlarını çizer.

Anlatılan hikâyenin bir yakıştırma mı gerçek bir söylence mi olduğu tartışmalıdır. Ancak açık olan nokta, az önce bahsettiğimiz karşıtlık fikirler arasındaki çatışmayı net bir biçimde ortaya koyuyor oluşudur. Buna göre artık ölür yaşar Bizans yıkılmalıdır. Varlığı Türk Devleti için bir kanser hücresi gibi, içten içe yıkıma sürükleyecek hatta toplumun felaketi olacak durumdadır.

İşte Cato, Yaşlı Cato tam olarak bu nedenlerle Kartaca'nın yıkılmasını istemektedir. Roma toplumu (Özellikle cumhuriyet döneminde) için ticaret bayağı bir iştir. Bu

işi tutan kişiler ticaretin doğası gereği olağandışı yöntemlerle kazanç elde edebilmektedir. Roma'ya göre uygun gelir ancak topraktan edinilir ve hayat bununla kazanıldığında Roma toplumunun idealine uygundur. Önemli olan Yaşlı Cato'nun yine yıkımına neden olduğu Yunan felsefesinin egemen olduğu Korinthos'daki gibi özgür düşünce değil, ataların yolundan gitmektir. Bireysellik devletin felaketi olacağından Kartaca sadece yıkılmakla kalmamalıdır. Hatta topraklarına tuz ekilerek verimsizlikle lanetlenmeli, böylesi bir düşünce yapısı bir daha ortaya çıkmayacak biçimde engellenmelidir. Ticaret ile elde edilebilecek zenginlik ve bilgi alışverişinin önüne geçilmeli, lüks Roma toplumunu yoldan çıkarmamalı; yabancı fikirler Roma aile yapısı, örf ve adetine zarar vermemelidir.

Daha tutucu bir bakışla yıkılması istenen Kartaca, Türkiye özelinde İstanbul'un fethinde kendini göstermesinin yanında daha modern bir olguda da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre bundan sonraki varlığı toplumu felakete sürükleyecek olan başkent İstanbul yıkılmalıdır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İstanbul'un bu halini ele aldığı efsanevi Sodom ve Gomora şehirleriyle aynı ismi taşıyan romanında ele aldığı ve durumu yakıştırdığı biçimde yok olmalı, yeni bir şehir kurulmalı ve yeni doğmuş cumhuriyet eski başkent ile özdeşleşen tüm fikirlerden uzakta yükselmelidir. Her ne kadar ilerici olmasa da Yaşlı Cato tam bu nedenle Kartaca'nın yıkılmasını istemektedir. Çünkü Kartaca'nın yıkılması Roma'nın yükselişi anlamına gelmektedir. Roma'nın kuruluşu efsanesinde Alba Longa şehrinin kurucusu; Romayı kuran Romulus ve Remus'un atası Aeneas, Troia'dan kaçıp Latium'a

gelmeden önce Kartaca'da yani Dido'nun krallığında demirlemiştir. Her ne kadar burada kalmak çekici görünse de Aeneas'ı bundan daha büyük bir kader beklemektedir. Gidip kendi şehri kuracak ve anaerik, Diyonizyak sistemin karşısına Apollonik ataerik idealini gerçekleştirip eski düzeni yıkacaktır.

Tüm bu beklenti ve serzenişe rağmen, Romanistler arasında genel kabul gören görüş Kartaca'nın yıkılmasının Roma Cumhuriyeti'nin de dolaylı olarak yıkılmasına neden olmuş olduğudur. Yıkım sonucunda Roma toplumunun nefret etmesine karşın tek adam yönetimi olan imparatorluk kurulmuş ve Cumhuriyet için yıkılan Kartaca aslında Cumhuriyet'in yıkılmasına neden olmuştur.

Bu açıklamalardan sonra neden salt Vandalizm olarak değerlendirilmemesi gerektiği açıklanmaya çalışılan "Kartaca yıkılmalıdır."ın kısa bir biçimde aslında temel felsefi bir çatışma olduğu ortaya koyulmak istenmiştir. Gerçekte ulaşılması kolay bir sonuç olmasına karşın bundan uzak değerlendirilmelerin değerli sayıldığı akademimizde, özellikle sosyal bilimlerde, böylesi temel meselelerin dahi naif bir yorumla gözden kaçmasını engellemek adına söylenmesi gerektiği düşünülmüştür.

Vasatlık sadece çevremizde değil, artık kendini her alanda göstermektedir. Akademi ise bunun yaşanmasını istemediğimiz ancak yoğun şekilde gerçekleştiği yerlerden biridir. Meydanın boş olduğu ve geçmişte kalan zamanlarda aklına gelen en parlak fikrin aslında yabancı düşünüründen yapıştırma olduğunu bilinçli yahut bilinçsiz biçimde gözden kaçırarak, gelen eleştirileri alan dışı olduğu iddiasıyla korunaklı sulara çekmeden cevaplayamayan

vasat kişilerin doluştuğu bir yapıya dönüşmüş haldedir.

Bu kötü duruma ek, yarattıkları sözde gelenek takip edilmeye devam edilmektedir. Bilgi birikiminin değerlendirmesinin yapılması gerekirken alanlara aday yeni çalışanlar tarafından eleştirilen kişilere benzer bir yol tutulmuş durumdadır. Tıpkı bir geçit töreninde olduğu gibi süslü fikirler sıraya dizilerek mubah olan kişilerin seçilmekte ve sırf bu yol tutulduğu için içinde herhangi orijinal düşünce olmasa bile çalışmaların öyle olduğu umuduyla alkış beklenmektedir.

Hayatının kalan kısmında takdir edilmediği, kenara atıldığı için genç kuşağın bu düşünceye kapılması gayet doğaldır. Hatta popüler kültürde akademisyen olmak takdir edilmek sayıldığından bu yanılgıya düşülmesi de normal görünmektedir. Ancak anormal olan, üniversitenin sadece ders başlıklarına sıkışmış ve içeriğinin sanki lise öğrencilerine anlatılacakmış gibi düzenmiş olmasıdır. Dersi vereni, gelen öğrencinin kalitesi düştükçe ilginç biçimde dersin kalitesini düşürmeye yöneltmektedir. Ancak kaçırılan nokta üniversitede kimsenin mezun edilmesinin zorunluluğunun olmadığıdır ki genci yaşlısı -Bilmiyorum, belki bu kalitesizlik kendi vasatlıklarını perdelediğindedir.- buna da pek ses çıkarmamaktadır.

Peki genç arkadaşların bu yanılgıları, yaşlıların suskunluğu bir kenara bırakıldığında sayısıyla övünülen fakülteler, enstitüler ne yapmaktadır? Yapılan onca yatırım düşünsel antolojilere mi gitmektedir? Son yirmi senedir kamu hukukunun en ücra alanlarının dahi pratikte yer bulduğu ülkemizde sosyal bilimler ne ortaya koymuştur? Tüm bu emek, tıpkı sosyal medyada

yabancı ülkelerde moda olduğu görülen kıyafetlerin ülkemizde de tercih edilmesi gibi bir benzerlikle akademiye mi uygulanmaktadır? Toplumsal gerçeklikten kopuk salt çeviri fikirler üzerinden bilim üretiminin sonucu sadece bizleri mi korkutmaktadır? Yahut fenni bilimlerin hedef tahtasına yerleştirilerek, alanı hiç anlamayan ancak elindeki gücü bu alanda da kullanabilecek fen bilimcilerin aşığılama malzemesi haline getirmek mi tercih edilmektedir? Bu kadar sözde uzman ne ile ilgilenmektedir ki Türk sosyal bilimleri yerlerde sürünmektedir?

Aşk-ı Memnu

Çağlar Kuzlukluoğlu

Halid Ziya Uşaklıgil'in kaleme aldığı, bugünkü Türkçe ile "yasak aşk" anlamına gelen ve II.Abdülhamit Dönemi'nde, 1899-1900 yıllarında Servet-i Fünun Dergisi'nde yayımlandıktan sonra kitap olarak yayınlanan Aşk-ı Memnu adından da anlaşılabilirliği gibi bir "yasak aşk"ı konu ediniyor. Aynı dönemde edebiyat derslerinden belirgin olarak aklımızda yer edinmiş olan Mehmet Rauf'un Eylül adlı romanı da yine bir yasak aşk üçgenini anlatıyor.

Realist, natüralist ve bireysel yaşantıları temalarında barındıran iki eserin de merkezinde "sadakatsizlik" yer alıyor diyebiliriz. Türkiye'de çok kanallı döneminin başlangıcından günümüze öne çıkan bir televizyon kuruluşu da Eylül 2008'den 24 Haziran 2010'a kadar süren bir dizi olarak Aşk-ı Memnu'yu ekranlara taşıdı. Bihter ve Behlül eksenindeki melodram, ülkemizde izlenme rekorları kırdı.

Aslında 1975 yılında TRT de 6 bölüm halinde, romanda pek de yer almayan Osmanlı Devleti'nin dönemsel detaylarına da değinilen bir yapıma imza atmıştı. Ancak üzerinden 10'u aşkın yıl geçtiği halde, her yıl Bihter'in ölümü olan 24 Haziran'a son bölüm denk gelecek biçimde tekrarı gösterilen 2008 yapımı dizi kadar sükse yarattığı söylenemez. (24 Haziran'ın ileride bir başka önemli güne denk geldiğini de anımsamadan edemiyor insan.)

Dünya ve Türkiye'nin 1900'ler, 2010'lar ve 2020'ler perspektiflerinde ana gündem maddelerine bakacak olursak; bireylerin yaşamlarından toplumların halet-i ruhiyelerine ve zamanın sunduklarına dair zihinlerimizde temel bazı olgular canlanır. Farklı olgular elbette ki birey ve insan topluluklarının

bakış açılarına göre çeşitlenecektir ancak misalen 2020'leri düşününce akla virüs, salgın ve karantinanın gelmeme ihtimali neredeyse imkansız olacaktır.

1900'lerin başında Osmanlı Devleti sınırlarına tabi; Anadolu'da, Balkanlar'da ya da Arap Yarımadası'nda sıradan bir kişinin devlete, hükümdara, savaflara ve gündelik hayata dair algısı ile Alman, İngiliz, Fransız ya da Avusturya-Macaristan tebaasındaki sıradan bir kişinin algısı hem benzer hem de farklı olabilecektir. Ama dünya tarihi açısından bir genel bakış açısı ile; 1900'lerde bugün hayatımızın sıradan parçaları olan üretim ilişkileri ile beraber endüstriyel/teknolojik gelişimin ilk boy atışlarının yaşandığı, bununla beraber özellikle Avrupa ve Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu nezdinde Ortadoğu ve Avrasya'nın askeri, sosyal ve ekonomik anlamda Uzak Doğu ile beraber çalkalandığı, ABD'nin batıdan koşar adım zirveye tırmandığı bir manzaradan söz edilebilir.

Manzara-i umumiye bu halde iken Osmanlı Devleti'nde, bugün tarih yazımı ve güncel siyaset hususları temelinde çokça üzerinde durulan II.Abdülhamit Dönemi 24 yılı geride bırakıyordu. Sultan, 1909'da tahttan indirilene kadar devlet sınırları içerisindeki isyanlara ve devletler arası çatışmalara tanık olunan bir dönemde hüküm sürdü. 1975 yapımı TRT mini dizisinde, Düyun-u Umumiye'den, Jön Türkler'e, Girit ve Ermeni olaylarına uzanan yelpazede kendisinin dönemine ilişkin ayrıntıların yer aldığı görülür. 2008-2010 arasında yayınlanan dizi uyarlamasında tabiri caizse "apolitik" tavırlarla izlediğimiz Behlül ile Adnan Bey karakterleri arasındaki diyaloglarda, "Jön Türk" ve "hafiyе" konularının 1975'teki

uyarlamada geçtiği gözlemlenir.

Aşk-ı Memnu ve Eylül'e değinerek yasak aşk temasının edebiyatta öne çıktığını belirttiğimiz 1900'lerde, II.Abdülhamit'in merkezinde olduğu olaylar silsilesinde modernizasyon ile yasaklar ve otoriterliğin de öne çıktığı bilinmektedir.

Yaygın tabirle "300 yıllık Türk Modernleşmesi" biçiminde gözümüzün önüne getirebildiğimiz sürecin ana hatlarından biri de II.Abdülhamit ve dönemi denilebilir. Kabaca, Osmanlı Modernleşmesi ve Cumhuriyet Modernleşmesi olarak ikiye ayırabileceğimiz bu sürecin geçmişte kalan sonuçları ile bugünkü yansımaları adeta bir yasak aşkı getiriyor gözler önüne.

Bu uzun giriş ve çağrışımın ardından konuyu önce deşmeye sonra da toparlamaya çalışayım. Osmanlı Devleti'nin parlak zamanları olarak addedilen 15.Yüzyıl'da, Avrupa'da Rönesans ve Reform ile döşenmeye başlayan yol, önce Sanayi Devrimi'ne ardından da 1900'lerin üzerinden çok geçmeden içerisinde Osmanlı Devleti'nin de olduğu imparatorlukların sona erdiği ve günümüze uzanan devlet yapılarının ortaya çıktığı mesafelere erişti. Bu yol alınırken, Osmanlı Devleti gibi "sonradan" bahsi edilen bu yola giren devlet ve toplumlarda olgu, Avrupa'dakine pek de benzer biçimde gelişmedi.

Osmanlı Modernleşmesi'nin başlangıcı olarak nitelenebilecek 18.Yüzyıl'dan itibaren; önce yaşam tarzı ve yüzeysel niteliklerle başlayıp, 19.Yüzyıl'da devleti var eden asli unsurlar kapsamında da derinden zuhur eden gelişmeler önce tebaa sonra toplum(lar) nazarında farklı tepkimelere ve sonuçlara neden oldu. 1900'lerin başı, aynı zamanda yaklaşan I.Dünya Savaşı da göz önüne alınırsa her

bakımdan Osmanlı Devleti, nüfusu ve modernleşmesi adına bir "son" anlamına da geliyordu. İşte bu son, 1880'lerde hayata gözlerini açan bir şahsiyetin yaşamını ve aynı zamanda da 20.Yüzyıl'da ete kemiğe bürünecek bir ulusun kaderini bir anlamda tayin ediyordu.

Osmanlı Devleti ve Osmanlı Modernleşmesi'nin "sonu"ndaki önemli aktörlerden biri olan Mustafa Kemal; önce bu "son"un bertarafı çabasıyla, daha sonra ise Cumhuriyet Modernleşmesi'nin "başı" ve "başlangıcı" olarak, bir anlamda edebiyatta yasak aşkın, döneminde de modernleşme ile beraber yasakların tavında pişiyor, ardı süreçte işgal ve karmaşadan sağ çıkarmayı başardığı kendi dahil unsurlarla yeni bir fasıl açıyordu.

Osmanlı Modernleşmesi ile Cumhuriyet Modernleşmesi'nin yüzeysel anlamda bir birlikteliğinden söz edilebilirse de yapısal anlamda birbirlerinden amaç, derinlik ve yöntem bakımından ayrıldığını ifade etmek mümkün olacaktır. Keza bugün tartışmalara konu olan Cumhuriyet Modernleşmesi'nin lokomotifini olan Kemalizm'in idealize ettiği "top yekun" değişim ve gelişim ile Osmanlı Modernleşmesi'nin senteze dayalı "zaruri" çabalarını aynı kalıba sokmaya çalışmak pek de mümkün olmayacaktır.

Zira Halid Ziya Uşaklıgil'in romandaki satırlarını göz önüne alınca "otoriterlik ve yasaklar" döneminde bir yasak aşk ekseninde toplumun ve bireylerin yaşamlarını, 1975 yapımı 6 bölümlük seriyi izleyince "Kemalist Modernleşme ile yola çıkan Cumhuriyet'in" devlet kanalı ürününün ilgili döneme dair eleştirileri Behlül ve Adnan Bey diyaloglarıyla iğnelediği uyarlamayı, 2008 yapımı popüler dizide ise teşbihte hata olmazsa herhangi bir modernleşme teması ile bire

bir örtüşmekten ziyade küresel-neoliberal modernizasyonun kalıp bir kurgusu olarak zenginliğin, elitliğin ve şaşanın fırtınalı yaşantısını görürüz.

Dünyanın ve Türkiye'nin modernleşme sürecinin ve bu sürecin çeşitli evrelerinde insan aklının ürettiklerindeki yansımalarının arasında ilişki kurmaya çalışmak absürt görünebilir ancak bir dönem eserinin birkaç farklı dönemde hissettirdiklerini siyasal zaman çizgisinde değerlendirebilmek en azından keyifli ve belki de faydalı olabilecektir.

Geçmişe özlem eğiliminin güncel haber akışı ile zirve yaptığı mevcut dönemde tüm siyasal, dini ve kültürel insan topluluklarının "eski güzel zamanlar" idealini "yeni muteber düzen" olarak sunmaya çalıştığı göz önüne alınırsa, Cumhuriyet öncesi dönemleri de dahil ederek Aşk-ı Memnu'da bugünü ve yarını dünle beraber görebilmek imkanı var.

Atatürk ve Kemalizm olmasaydı hipoteziyle bugün yapılan değerlendirmelerin benzerlerinin II.Abdülhamit ve özgül ağırlık bakımından yakın aktörler baz alınarak gerçekleştirildiğini, dahası düşünce olarak, olumlu ya da olumsuz kanılar olarak benimsendiğini görüyor ve gözlemliyoruz. Birbirinin ezeli ve ebedi rakibi olarak resmedilen Atatürk ve Abdülhamit'in kıyaslarının günümüz ve kısa siyasal tarih etkisi ile ölçüt sayıldığını söylemek yanlış olmaz. Belli bir kesime göre II.Abdülhamit baskı, işkence ve kötü yönetimin timsali iken başka bir kesime göre de Atatürk şahsı bakımından, Kemalizm de algısı bakımından yine baskı, köksüzleştirme ve başarısızlığın sembolüdür.

Oysa ki, Avrupa ve onun uzantısı sayabileceğimiz ABD haricinde modernleşme süreci bakımından pek de bunlara benzer gerçekleşmediğini söylediğimiz “diğerleri”nden biri olan Türk Modernleşmesi’nde Atatürk ve II.Abdülhamit’in diyalektik konumları asıl meseledir. Daha da basitleştirerek söyleyeyim; Dünya’nın gittiği yöne en azından son birkaç yüzyılda temel konularda kısıtlı etkisi olan bir büyük bünyenin ortadan kalkması ile, o yönün doğal kurbanlarından biri olmayı reddederek yeniden doğan bir bünyenin keşişim ve ayrışımıdır mesele.

Bu iki bünye de varlıkları ve yoklukları ile öyle ya da böyle “dünyanın yönü” ile yasak bir aşk yaşamıştır. Bu aşkın temelinde de sadakatsizlik yer alır. Bir aktörün hikayesinde; dünyadaki yöne eğilim gösterirken elindekini de sıkı sıkı tutmaya çalışmanın ve mutsuz sonun sadakatsizlik başrollü tezahürü yer alırken, diğer aktörün hikayesinde de eldekini yoktan var etmenin, var edilene dünyadaki yöne dahil etmenin ve önce mutlu sonra da (yine sadakatle ilişkili olarak) mutsuz ya da kaotik sonun cereyan etmesi vardır. Her halukarda tebaanın ve ulusun kaderleri tayin edilmiştir.

2020’lerden 2010’lara bakınca Cumhuriyet’in mazisi adına olağanüstülükler nedeniyle her 10 yılda ve tümde olduğu gibi yine büyük yön tayinleri vardır. 1900’lerden Cumhuriyet’in kuruluşuna kadarki süreci ele aldığımız gibi ele alamayız belki bu 10 yılı, ancak bu 10 yıldaki yön tayinlerini okumak da Halid Ziya Uşaklıgil’in kaleme aldıkları ile 1970’lerdeki uyarılmanın ve 2010’lardaki diğer uyarılmanın üzerinde düşünmeyi anımsatır.

1923’te kurulan Cumhuriyet’in “otoriter” addedilen Kemalist kimyasının ne kadar sürede Anti-Kemalist ve dışsal/içsel erozyonlara uğradığı bakış açısına göre farklı değerlendirilebilir ancak hakikat, erozyonun yaşandığı ve kuruluştaki kimyanın büyük ölçüde ters yüz edildiğidir. Bu erozyon ve ters yüz ediliş çoğunlukla II.Abdülhamit’in popüler resmedilişini sahiplenilenlerce bilinçli ya da bilinçsiz olarak başarı sayılırken, Atatürk ve Kemalizm’in geçmişteki ya da güncel varlığını bir biçimde miras edinenlerce de çöküş olarak nitelendirilmektedir.

2021’den 2010’lara bakıldığında Türkiye’nin ve dünyanın uzun ya da kısa vadeli beklentiler perspektifinde hayal kırıklıkları barındırdığı her bakış açısınca kabul görecektir. Bugün, dünyanın yönünün vardığı nokta ve son 10 yıldaki seyri bu hayal kırıklıklarının temelinde, Türkiye’nin kendi özelindeki gelişmeler de çekirdeğinde yatmaktadır.

Otoriterlik ve modernleşme süreci, yasak aşk ve sadakat ekseninde zaman zaman aynı zaman zaman zıt yönlerde tıpkı 1900’lerde, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Cumhuriyet Tarihi’nde ve 2000’lerden sonra olduğu gibi devinimini sürdürmektedir. Elde kalan, Cumhuriyet’in Kemalizm ile otoriter ya da değil, belli yöntemler ve icraatlarla var ettikleri ve “De-Kemalizasyon” ile yitirdikleri (kimilerine göre kazandıkları) olarak görünenlerdir.

2020’lerin başında manzara, herhangi bir ülkedeki sıradan ve “sıradan olmayan” bireyin çalkantılardan istese de uzak olamayacağı boyutta. Salt virüs, pandemi ve karantina başlı başına işin boyutunu ortaya koyarken; gidişat, modernizasyonun

elzemliğini ve keyfi otoriterlik ile zaruretten doğan sentez modernitenin müphemliğini afişe etmektedir.

Halid Ziya Uşaklıgil’den esinle “yarı yarıya meydana gelmemiş” bir zafer gibi ...

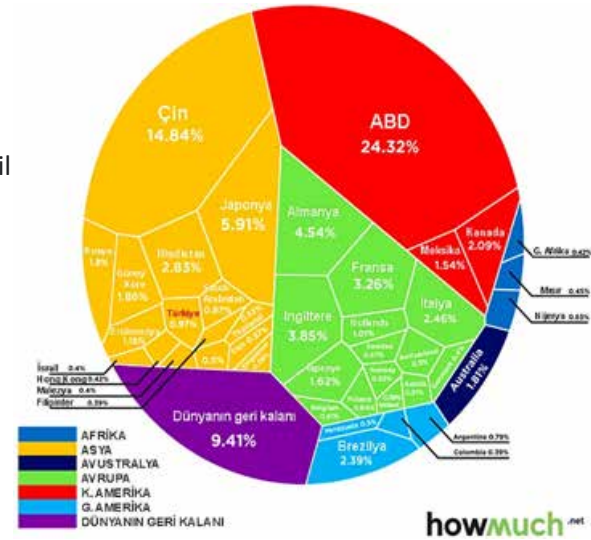
24 Haziran’a denk gelecek bilinen son bölümü bekler gibiyiz.

Çin Ekonomisi'nin Türkiye Üzerindeki Etkileri

Aykut Can Kızıdoğan

Koronavirüsün insanlar üzerindeki etkisi günümüzde derinden hissedilirken buna paralel olarak ekonomik etkisi de artmaktadır. 2020 yılını Türkiye dâhil birçok ülke beklenen büyümeyi gerçekleştirmedi ve küresel ekonomi 4,3 küçüldü. Küçülme, devletlerin Korona salgınının yayılmasını önlemek için aldıkları önlemlerden dolayı yaşandığını söyleyebiliriz. Korona salgınında ülke ekonomileri küçülürken, 2020 yılında Çin küresel payını 13.6'dan 14.5'e çıkartarak sürpriz bir büyüme gerçekleştirdi. 2021'de ise bu payın yüzde 15'e yükselmesi beklenmektedir. Türkiye ise salgın yılında yüzde 1,8 ile beklentilerin altında büyüme kaydederken, G-20 ülkeleri arasında Çin ile birlikte yılı büyüme ile kapatan iki ülkeden biri oldu. Özellikle Haziran 2020'de, Türkiye'deki kamu kuruluşlarında ki kredi arzındaki hızlı genişleme bu büyümeyi yarattı. Fakat borçlanarak büyüme politikasının Türk Lirasında yarattığı değer kaybında olduğu gibi gerekli adımlar atılmazsa ekonomimizi de sıkıntılı bir döneme sürükleyebilir.

Çin sert önlemlerin olduğu tam kapanma ile salgın dönemini atlatıp, üretime aralıksız devam ederek ekonomik büyümesini gerçekleştirdi. Ayrıca Çin bu süreçten çıkarken çok önemli bir proje olan RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership) açılımı Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklığı hayata geçirdiğini söyleyebiliriz. RCEP, Asya kıtasının 15 ülkesi (Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam, Avustralya, Çin, Japonya, Yeni Zelanda, Güney Kore), 2,2 milyar nüfusun ve küresel ekonominin yüzde 30'unun bir araya geldiği bir oluşum olarak ortaya çıktı. 15 Kasım 2020'de imzalanarak

hayata geçen RCEP dünyanın en geniş kapsamlı ekonomik iş birliği hareketi oldu. Bölgenin en büyük ekonomik gücü olan Çin'in anlaşmayı imzalaması ile bölgedeki etkisini artıracak ve ekonominin ağırlık merkezinin Asya'ya geçeceği öngörülmektedir. Türkiye, Asya'daki bu önemli gelişmeleri en iyi şekilde değerlendirmeli ve gelecekteki olası gelişmelerden nasıl etkileneceğini tespit edip, ekonomik çözüm üretmelidir. Yapılması gereken ilk hamle ise RCEP ile diyalog kurarak alternatif ticari bağ kurulmalıdır. Tıpkı Avrupa Birliği'nin Çin ile ticari anlaşma imzalaması gibi. İkinci adım ise Türkiye Cumhuriyeti ekonomik bağımsızlığını oluşturup ve kendi yerli sanayisini güçlendirip RCEP pazarına ürünlerini satmalıdır. Ayrıca Türkiye ticaret savaşlarında (Amerikan Ambargosu) ve Korona salgınında dışa bağımlılığın olumsuz yanlarının sıkıntısını yaşadığından yerli üretime daha çok önem vermelidir. Şartlar olumsuzlaştığında dışa bağımlılığın kadar tehdit altında olduğunuz unutulmamalıdır.

Tabii ki 21. Yüzyılda yüzde 100 yerli sanayi mümkün değildir, ancak sağlık, savunma sanayi, enerji ve gıda kollarında yüzde 100'e yaklaşılmalıdır. Bu yaklaşım tabii ki iyi bir eğitim sistemi ve araştırma geliştirmeye yapılan yatırımlarla

gerçekleşebilir. Türkiye'nin bu duruma ne kadar uzak olduğu tartışma konusudur. Türkiye'nin Amerika, Rusya ve Avrupa birliği ile olan ilişkileri tarihinin en gergin ve kırılğan günlerinden geçerken Türkiye, Çin ile ilişkilerinin bozulmaması için Uygur Türklerine yapılan zulme tepkisiz kalmaktadır. Mansur Yavaş ve Meral Akşener'in Barın Katliamında ölen Uygur Türk'lerini anma mesajlarının diplomatik kriz yarattığı hem yerel hem de yabancı basında da konuşulmaktadır. Bu gelişmelerden sonra Çin'den aldığımız aşı gündeme geldi. Türkiye ile Çin arasında 100 milyonluk aşı anlaşması imzalanmasına karşın Çin'in Sinovac şirketi tarafından Türkiye'ye henüz sadece 26 milyon doz Sinovac aşısı geldiği açıklaması dikkat çekti. 74 milyon aşının Türkiye'ye ne zaman geleceği konusunda Çin ve Türkiye'den net bir açıklama gelmedi. Buradan çıkaracağımız konu ise bağımsız devlet olmanın yolu bilim ve ekonomiden geçtiğidir. Almanya, Japonya ve İngiltere'nin Türkiye'ye tank motoru satmadıkları ve yerli motor teknolojisine sahip olmadığımız için Altay Tank Projesini yıllardır üretime geçiremediğimiz gibi aşı konusunda olduğu gibi sağlık konusunda da dışa bağımlıyız. Türkiye son hızla kendine yeterlilik ve çeşitlendirmeyi ilk hedefi olarak belirleyip, her alanda dünya markaları yaratmalıdır.

Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcıları analiz ettiğimizde, yüzde 67'sinin Avrupa'dan, yüzde 4'ünün Asya-Pasifik'ten, yüzde 1'inin de Çin'den olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin Çin dahil Asya-Pasifik'ten yatırım alamadığını çok net görmekteyiz. Türkiye, ekonominin merkezi olma yolunda ilerleyen Asya Pasifik ile ticari ilişkilerini arttırmalıdır. Ticari ilişki tabii ki ithal ürün almak değildir, ülkeye yatırımı

çekmek ve ihracat yapmaktır. Türkiye ile Çin'in arasındaki ticari ilişkiyi incelediğimizde 2014-2019 yılları arasında 5 yılda 126 milyar dolarlık ticaret yapıldı. 13 milyar 179 milyon dolarlık ihracat yapan Türkiye, Çin'den 112 milyar 902 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirdi. Alınan ürünlerde ticarete haberleşme araçları, elektrikli makineler ve tekstil ürünleri ilk sırada yer aldı. Çin'den ithalatta "elektrikli makineler, cihazlar ve aletleri" kalemi 2 milyar 50 milyon dolarla ikinci, "tekstil ürünleri" 1 milyar 579 milyon dolarla üçüncü, "endüstri makine ve cihazları" 1 milyar 482 milyon dolarla dördüncü ve "büro ve otomatik veri işleme makineleri" 1 milyar 257 milyon dolarla beşinci sırada yer aldı. Diğer ihracat yandan, tıp ve eczacılık ürünleri, organik kimyasal ürünler, demir ve çelik ürünleri, ayakkabı ve seyahat eşyaları da ithalatta öne çıkan kalemler oldu. Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin arasında beklenildiği gibi işlenmemiş hammadde ürünler maalesef yer almamaktadır. Bu ürünlerin ilk beşi şöyledir; 790 milyon 142 bin dolarla hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt gibi mineral maddeler olarak dikkati çekti. İkinci ürün ise 560 milyon 556 bin dolarla metal cevherleri ve hurdalar oluşturdu. Bunları sırasıyla 213 milyon 646 bin dolarla inorganik kimyasal ürünler ve 145 milyon 778 bin dolarla prefabrik yapılar takip etti.

Yıl | İhracat | İthalat | Toplam Dış Ticaret

2015 | 2.414.790 | 24.873.457 | 27.288.247

2016 | 2.328.044 | 25.441.433 | 27.769.477

2017 | 2.936.262 | 23.370.620 | 26.306.881

2018 | 2.912.538 | 20.719.046 | 23.631.585

2019 | 2.587.333 | 18.496.911 | 21.084.244

Toplam | 13.178.968 | 112.901.466 | 126.080.434

2015-2019 yıllarında Çin ve Türkiye arasındaki ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi şöyle (bin dolar):

Yukarıdaki ihracat tablosunda görüldüğü gibi Türkiye'nin dev ülkeler ile rekabet edebilmesi için öncelikle yerli ve kaliteli üretim yapması gerekmektedir. AKP iktidarında küreselleşmeye yönelik adımlar son 18 yılda cari açığı katlanarak arttırdı. Türkiye üretmeden tükettiği için ithalatın fazla olması nedeniyle 2003-2021 arasında geçen 18 yılda Türkiye dış ticarettten 860,7 milyar dolar kaybetti. 2020 yılı Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası'nın 717 milyar dolar düşünürsek, Türkiye 98 yıllık ürettiğini 18 yılda harcamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, tartışmasız Türkiye için büyük bir kayıptır. 18 yılda sattığımızdan fazla ürün aldığımız, Çin gibi yabancı ülkeleri ve bu ürünleri ucuza getirip pahalıya satan ithalatçıları zenginleştirdik biz ise yoksullaştık. Bizleri yönetenlerin kalıcı bir ekonomik politikası olmamasından ve rantçıların rahatını bozmaktan endişe ettikleri için bugünlere geldik.

2003-2020 dış ticaret açığı ve cari açık...

* İhracat: 2 391,6 milyar dolar

* İthalat: 3 252,3 milyar dolar

* Dış Ticaret Açığı: 860,6 milyar dolar

* Cari Açık: 611,2 milyar dolar.

En fazla dış ticaret açığı verdiğimiz

ülke belirttiğim gibi Çin'dir. 18 yılda dış ticaret açığının 300 milyar dolarını Çin'e ödedik. Ve Çin'in zenginliğine zenginlik kattık. Amerika başta olmak üzere Çin ile ilişkilerine sınırlama getirirken biz neden bunu yapamıyoruz? Üstelik Çin'den gelen ürünlerin zehirli madde içerdiği bilinirken Çin'den neden vazgeçemiyoruz?

Röportaj: Johann Hari - Kaybolan Bağlar

Özge İpek Esen

Depresyonun toplumsal nedenlerine odaklanan Kaybolan Bağlar kitabı ile kişisel bir hikâyeyi büyük bir projeye dönüştüren Johann Hari, depresyonun yalnızca biyolojik ve kimyasal bir süreç olmadığını, toplumsal birtakım faktörlerle olan bağına pek çok bilimsel araştırmaya dayanarak ortaya çıkarıyor. Son dönem yoksul intiharlarının artışını da değerlendiren yazar, bireyler arasındaki bağları güçlendirerek ve kitlesel dayanışma yollarıyla insanlara ulaşmamız gerektiğini belirtiyor. Hari sorularımızı yanıtladı.

Kitabı “Depresyonun gerçek nedenleri ve beklenmedik çözümler” alt başlığı ile yayınladınız. Çok iddialı bir başlık doğrusu. Kitapta pek çok psikiyatristin ve sosyal bilimcinin araştırması çok detaylı biçimde yer alıyor. Buna rağmen, psikoloji dünyasından herhangi olumsuz bir tepki aldınız mı ya da kitaba karşı tutumları nasıl oldu?

Hayatımda hep iki sorun benim için gizemini korumuştü. Bunları hiç anlayamadım. Dürüst olmam gerekirse bunların üzerine gitmekten de korkuyordum. Birincisi: Batı’da depresyon ve anksiyetenin gittikçe artması. İkincisi de 13 yıl boyunca en yüksek dozda antidepresan almama rağmen, depresyonumun geçmemesi. Neden çoğumuz günü atlatmakta bu kadar zorlanıyoruz? Biraz da kişisel birtakım sorunlar yüzünden bunu anlamak istedim. Gençken, doktora gittiğimde sanki içimden bir acının sızdığını söylemiştim. Kontrol edemiyordum. Doktorum, bana şimdi tamamen yanlış gelmeyen ama fazlasıyla basitleştirilmiş bir şey söyledi: “İnsanların neden böyle hissettiğini biliyoruz; bazen beyinde bir şeyler ters gidiyor, doğal bir kimyasal dengesizlik yüzünden

böyle... Yapmamız gereken tek şey, kimyasal dengeyi yakalayana kadar sana ilaç vermek.” Ve bana Paxil isminde bir antidepresan verdi. Bir süreliğine gerçekten de iyi hissettim. Ancak sonra, depresyon yeniden baş gösterdi. Bu yüzden 13 yıl boyunca alabileceğim en yüksek doza kadar ilaç aldım. Ama değişen bir şey yoktu, hala acı çekiyordum. Bazı şeyleri sorgulamaya başladım: bana söylenen her şeyi düzgünce yapıyorum, o halde neden hala böyle hissediyorum?

Bu soruların cevabını bulmak için 40 bin millik bir yolculuğa çıktım. Saygın bilim insanlarının araştırmaları sonucunda depresyona neden olan 9 faktör olduğunu öğrendim. Bunlardan yalnızca ikisi biyolojik kökenliydi. Bu faktörlerin çoğu yaşam biçimimizle alakalı. Her insanın birtakım doğal ihtiyaçları vardır. Yeme, içme, barınma, su, temiz hava... Bunlara ulaşamazsanız çok kötü bir duruma düşersiniz. Ama aynı şekilde her insanın eşit biçimde psikolojik ihtiyaçları da vardır. Aitlik hissi, hayatınızın bir anlamı ve amacı olduğu hissi... Yaşadığımız kültür, psikolojik ihtiyaçlarımızı karşılayamıyor. Kitapta genelde bu soruyu soruyorum. Bu psikolojik ihtiyaçlar nelerdir ve bu ihtiyaçları karşılamak için nasıl bir kültür inşa edebiliriz?

Pandemiden önce, karşılanmayan bu psikolojik ihtiyaçlar bizi depresif ve anksiyeteli yapıyordu. Şimdi evde kalmamız gerektiği için bağlarımız daha da koptu. Gerçektende bu önlemlerden yanayım, fakat bu, durumu daha da kötüleştiriyor. Şu an hissettiğimiz bu sıkıntılı durumdan bir şeyler öğrenmeliyiz. İzolasyon bize başından beri neye ihtiyaç duyduğumuzu ve krizden sonra neyi inşa etmemiz gerektiğini gösteriyor.

Araştırma boyunca psikologlardan çok şey öğrendim. Kitap çıkınca da onlardan olumlu tepkiler aldım. İngiliz Tabipler Birliği kitabı bir ödül için kısa listeye aldı. Dr. Max Pemberton, Vivek Murthy gibi uzmanlar kitaptan övgüyle bahsetti. Aynı şekilde Oprah, Elton John ve Hilary Clinton'ın da kitaba ilgi göstermesi beni çok memnun etti, anlıyorum ki insanlar depresyon hakkında daha derin sözler duymak istiyorlar.

Bu kitabı kişisel gelişim kitaplarından ayıran şey nedir? Sakıncası yoksa bizim için biraz özetler misiniz?

Bu çok güzel bir soru! Kişisel gelişim kitapları bütün kusurun izole edilmiş bireyde olduğunu söyler. Dolayısıyla çözümler de bu kusurlu birey üzerinedir. Ama asıl kusur depresyonu bu düzeyde ele almaktır. Depresyon toplumsal ölçekte bir krizdir. Çok uzun zamandır, Batı'da depresyon ve anksiyete gitgide artıyor. Bu sadece, bireysel bir sorun değildir; sosyal bilimler araştırmalarının da kanıtladığı gibi daha geniş çaplı, toplumsal ve kültürel bir sorundur.

Size bazı örnekler vereyim; kitaptaki 9 nedenden birinden kısaca bahsedeyim. Biz insanlık tarihindeki en yalnız toplumuz. Amerika'daki son araştırmalarda "Sizi çok iyi tanıyan kaç kişi var?" sorusuna yüzde 50 oranında "hiç kimse" cevabı verilmiş. Türkiye bu kadar kötü durumda değil ama kötüye gidiyor. Chicago'da, yalnızlık konusunda dünyanın önde gelen uzmanlarından Profesör John Cacioppo adında bir akademisyenle konuştuğumuzda bana dedi ki: "Şu an burada olmamızda Afrika savanalarındaki atalarımızın onca zorluğa rağmen bir şeyde çok iyi olmasının payı büyük. Avladıkları

hayvanlardan çok daha büyük değillerdi, daha hızlı da değillerdi. Ama gruplar halinde yaşama ve işbirliği konusunda çok iyidiler. Tıpkı arıların bir kovanda yaşamak için evrimleşmeleri gibi insanlar da kabileler şeklinde yaşamak için evrimleşti."

Fakat bizler kabilesini dağıtmaya çalışan ilk insanlarız. Elbette bir çözüm var. Kahramanlarımdan biri Sam Everington adında bir doktor. Benim de bir süre yaşadığım fakir bir bölge olan Doğu Londra'da pratisyen hekimlik yapıyor. Benim gibi depresyondan muzdarip çok fazla hastası var. Everington, kimyasal ilaçlara karşı değil. Bazılarının işe yaradığını ama bazılarının da sorunları çözmediğini fark etmiş. Böylece bir gün, farklı bir şey denemeye karar vermiş. Lisa Cunningham isminde bir kadın muayenehanesine gelmiş. Lisa, depresyon ve anksiyete nedeniyle 7 yıl boyunca evinden çıkamamış. Sam ona bu ilaçları vereceğini ama reçetesine başka bir şey daha yazacağını söylemiş. Muayenehanenin arkasında kurak çalılık bir alan var. Sam, Lisa'dan haftada birkaç kez buraya gelip bir grup depresif insanla birlikte yapacak anlamlı şeyler bulmasını istemiş. Grup ilk buluştuğunda Lisa tam anlamıyla fiziksel olarak hastaymış. Birlikte iletişim kurmaya başladıklarında ne yapabiliriz diye sormuşlar ve ardından bir bahçe inşa etmeye karar vermişler. Aslında bahçecilik hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Ellerini toprağa bulamaya başlamışlar. Mevsimlerin ritmini öğrenmişler. Gerçekten de doğa ile haşır neşir olmanın depresyona iyi geldiğine dair pek çok kanıt var. Daha da önemli bir şey yapmaya başlıyorlar. Bir grup oluyorlar, bir kabile. Birbirlerini önemsemeye başlıyorlar. Eğer içlerinden biri gelmezse, onu merak

edip arıyorlarmış. Lisa bu değişimi şu sözleriyle ifade etmişti: "Bahçe çiçek açmaya başladığında, biz de çiçek açmaya başladık." Bu yöntem sosyal reçeteleme deniyor ve bu yöntemin depresyonu ve anksiyeteyi azalttığını gösteren pek çok kanıt var.

Yani, herkes abur cubur gibi yiyeceklerin sağlığımızı bozduğunu bilir. Aynı şekilde abur cubur değerler de ruh sağlığımızı bozmaktadır. Hayatı para, statü ve gösteriş gibi abur cubur değerlerle ele alırsanız mutsuz olursunuz. Binlerce yıldır filozoflar bize bunu söylüyor. Kitapta da Tim Kasser'in yaptığı bir araştırma bize bunun doğru olduğunu kanıtlıyor. Hayata bu şekilde bakan insanların depresyonda olma olasılığı çok daha yüksektir. Yanlış değerlere kapılıp gitmek çok kolaydır; her şeyin egonuzla hizmet ettiğini düşünmek... Bu kendinize ne kadar bağımlı olduğunuzu gösterir. Asıl antidepressan, kendinizi bundan kurtarmak, anlamlı değerler keşfetmektir.

Kitapta depresyonun birçok nedeninden bahsediyorsunuz. Sosyal, kültürel ve ekonomik nedenleri sıklıkla vurguluyorsunuz. Depresyonun bir hastalık olmadığını ve beyinde olan bitenden daha fazlası olduğunu söylüyorsunuz. Şunu sormak istiyorum: Bu kitap için modernizmle birlikte her şeyin tıbbileştirilmesine karşı post-modern bir tavır diyebilir miyiz?

Depresyon ve anksiyetenin ortaya çıkmasında 3 tür neden vardır. Biyolojik nedenler: genetik katkı veya beyindeki birtakım değişiklikler. Psikolojik nedenler: travmalar. Sosyal nedenler: yalnızlık ve finansal güvencesizlik. Buna "biyo-psiko-sosyal" model

deniyor. Ama pratikte Batı'da biz "biyo-biyo-biyo" model geliştirdik. Tek konuştuğumuz şey biyolojik faktörler. Bu gerçekten bilimsel bir bilgi ama çok daha büyük bir resmin yalnızca bir parçası... Kitap için yaptığım araştırmalardan birinde Batılı düşünmenin sınırlarını keşfettiğim bir an vardı. Bir anekdot sonucunda bunu keşfettim. Kamboçya'da çeltik tarlalarında çalışan bir çiftçi mayına basarak ayağını kaybetmiş. Doktorların kendisine protez bacak vermesinden sonra çiftçi, çeltik tarlasında çalışmakta zorlanıyormuş. Bu zorluk hem protezden kaynaklanıyormuş hem de çeltik tarlalarında çalışmak ona patlama anını hatırlatıyormuş. Komşuları gitgide yaşamla bağları kopan çiftçinin bu durumu için endişelenirken akıllarına bir çözüm gelmiş. Toplanıp ona bir inek almışlar. Çiftçi artık kendisine hem fiziksel hem de psikolojik acı veren çeltik tarlasında çalışmak zorunda kalmamış. O inek aslında antidepresanın bir başka formu sadece.

Yani sormamız gereken soru şudur: depresyonumuza neden olan şey ne? Bizim sorunumuza çözüm olacak "inek" hangisidir? Kitabın asıl derdi budur. Bu bireysel bilim dışı anekdot, dünyanın önde gelen sağlık kurumu olan Dünya Sağlık Örgütü'nün önem vermesi gereken asıl sorun ve çözümlerin ne olduğunu göstermektedir. İlaç seçeneğinin haricinde de daha geniş çaplı çözümler olabileceğini fark etmek benim için duygusal açıdan çok zorlayıcıydı. Bazı şeyleri biyolojik açıdan görmeye çalıştığınızda geniş çaptaki şeyleri kaçıırıyorsunuz. Aynı zamanda bariz olan sağduyulu çözümlerini de göremiyorsunuz.

Beyindeki bozukluk hikâyesinde ilaç şirketlerinin önemini vurguluyorsunuz. Ancak

kitabın sonunda bu hikâyenin kültürümüzde yatan başka eğilimlerden kaynaklanabileceğini de söylüyorsunuz. Bir başka yorum olarak şunu söyleyebilir miyiz?

Depresyondaki kişiler, toplumdan "hasta" sıfatıyla dışlanıp daha da bağlantısız hale getiriliyor. Bu aslında düzenin işine geliyor. Kişide kusur görmek, düzende kusur görmekten daha kolay. Üstelik düzen de bu savı teşvik ediyor. Kapitalist anlamda. Depresyon ve anksiyetemizi farklı şekilde anlamamız gerektiğini düşünüyorum. İnsanlara depresyon ve kaygılarını arıza olarak görmeleri öğretildi. Ama aslında, depresyonun öncelikle bir sinyal olduğunu öğrendim. Sana bir şey söylüyor. Bir insan olarak en derin ihtiyaçlarınızın karşılanmadığını söylüyor. Bu sinyali yanlış yorumlamayı bırakmalıyız: bunun bir zayıflık, delilik ya da tamamen biyolojik bir işaret olduğunu söylemeyi... Onu dinlemeye başlamalıyız. Bize gerçekten duymamız gereken bir şey söylüyor.

Bu soru tüm kitap boyunca aklımdan hiç çıkmadı. Batı ve Doğu kültürü arasındaki farklar kitapta sık sık karşımıza çıkıyor. Batı'nın bireyci kültürüne karşı bir tepkiniz var. Doğu'daki mahalle kültürüne de sempatiyle yaklaşıyorsunuz. Ancak işler pek öyle yürümüyor. Mahalle dinamiklerinin hala var olduğu bir kültürden size şunu söylemek istiyorum ki topluluk güçlendikçe ahlak kurallarının bireysel hak ve özgürlükleri ihlal etmesi mümkün hale geliyor. Peki, toplulukla bağı güçlendirelim tabi ki ama ahlak kuralları ne olacak?

Bu çok önemli bir soru. İnsanların bir topluluğa ve bir gruba ihtiyacı var; ayrıca bireysel özgürlüğe ve bireysel ifadeye de ihtiyacımız var.

Bunların ikisi de temel psikolojik ihtiyaçlardır ve sizin de dediğiniz gibi çatışabilirler. Topluluk çok güçlüyse, bireysel ifadeyi bastırabilir. Topluluk çok zayıfsa atomizasyon ve umutsuzluk yaratır. Dengeyi doğru kurmanın sihirli bir cevabı yoktur. Bu, sürekli bir uyum ve ayarlama sürecidir. Harika bir Türk kadınının yer aldığı bir hikâye var ki bunu örnekliyorum.

2011 yılında Berlin'de anonim bir konut projesinde gerçekleşen protestolar bu açıdan bana çok şey öğretti. Kotti isimindeki bu konut projesi Berlin'in fakir bir bölgesinde Kreuzberg'deydi. Konut projesinin yapılmaya çalışıldığı günlerde burada yaşayan Nuriye Cengiz adlı bir Türk-Alman kadın tekerlekli sandalyesinden inip penceresine bir kağıt koydu ve şöyle bir şey yazıyordu: "Ben önümüzdeki perşembe akşamı dairemden tahliye edileceğim için çarşamba gecesi kendimi öldüreceğim." Orada üç tür insan yaşıyordu: Müslüman göçmenler, eşcinsel erkekler ve evsiz Punkçılar. Ve tahmin edebileceğiniz gibi, bu gruplar pek anlaşamıyordu, ama zaten kimse gerçekten kimseyi tanııyordu. Fakat Nuriye'nin camına astığı kâğıt, konut projesine karşı bir direniş başlatmayı tetikledi ve gerçekten bir topluluk oluşturdular. Asla birbirleriyle yan yana gelmeyecek bu gruplar, birbirlerini tanıdılar. Mini etekli Taina ile başörtülü dindar Nuriye birlikte barikatta nöbet tuttular. Nuriye'yi en son gördüğümde bana, "Mahallemde kaldığım için gerçekten çok mutluyum, bu harika. Bundan çok daha fazlasını kazandım. Baştan beri bu inanılmaz insanlarla çevriliydim ve hiçbirini tanııyordum." dedi. Oradaki diğer Türk Alman kadınlardan biri olan Neriman'ın söyledikleri de çok anlamlıydı: "Türkiye'de bir köyde büyüdüm ve

bütün köy evimdi. Batı'da yaşamaya geldiğimde öğrendim ki, ev olarak adlandırmanız gereken şey sadece dört duvar ve eğer şanslıysanız, bir de aileniz. Ama sonra bu protestolarla birlikte ben buradaki tüm bu insanları evim olarak düşünmeye başladım.”

İnsanların ait olma ihtiyacı var. İnşa ettiklerimiz bize aidiyet duygusu verecek kadar derin değil. Kottı'deki birçok insan gerçekten depresif ve endişeliydi. Bir anlam ve amaç duygusu arıyorlardı. Birbirlerini tanımaları gerekiyordu. Ve bu direniş işe yaradı.

Son olarak kişisel bir hikâyeden yola çıkarak sosyal bir projeye dönüşen bu kitap için teşekkür ederiz. Bu vesileyle kitabı Türkçeye çeviren Metis Yayıncılık ve Çevirmen Barış Engin Aksoy'a teşekkürler. Son yıllarda yoksulların intiharlarının arttığı bir ülkede yaşayan Türk okurlara neler söylemek istersiniz?

Türkiye'yi ilk kez 2020'de yeni kitabımla ilgili bir araştırma için ziyaret ettim. (Noam Chomsky ile bir biyografi kitabı hazırlıyoruz.) Harika bir yer. Metis'e ve Barış Engin Aksoy'a gerçekten minnettarım. Türk okurlardan çok fazla mesaj alıyorum ve bu beni çok mutlu ediyor.

Bahsettiğiniz yoksul intiharları gerçekten insanın içini acıtıyor. Tüm bunlar, kitapta da işaret ettiğim gibi depresyonun bir başka nedeniyle ilgili; finansal güvencesizlik... Bir insan olarak, güvence ve istikrar duygusuna ihtiyaç duyuyorsunuz. Finansal güvensizlik yıkıcıdır ama asla çözümsüz değildir. Kitapta da yazmıştım, Kanada'daki temel gelir programları insanların depresyonunu azaltmıştı. Topluluk olarak birbirimize destek olmalıyız. Bunu yaptığımızda toplumun ruh

sağlığını önemli ölçüde artırmış olacağız.

Özenli ve harika sorularınız için teşekkür ederim!